

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Agresivita a šikana mezi dětmi na základní škole

Vypracovala: Miroslava Holatová

Vedoucí práce: Mgr. Miroslav Procházka, Ph.D.

České Budějovice 2015

ABSTRAKT

Agresivita a šikana mezi dětmi na základní škole

Bakalářská práce je zaměřená na vysvětlení celoplošného problému zvaného „šikana“. Má poukázat na problematiku šikanování, zdůraznit potřebu jejího řešení a upozornit na ni jako alarmující problém v naší společnosti.

Teoretická část bude vycházet z odborné literatury, která je zaměřená na agresi, šikanu jako takovou a vše, co s ní souvisí. Definiuje možné metody prevence, odhalení šikany a eventuální pomoc obětem.

Praktická část je věnována výzkumu, jehož úkolem je zjistit výskyt projevů šikany na vybrané základní škole, respektive na druhém stupni, a přístup k prevenci šikany. Zmapovat rozsah osobních zkušeností žáků 7. a 8. ročníků, jak jsou žáci o šikaně informováni a jestli by uměli upozornit na šikanu probíhající v jejich okolí. Výzkum je prováděn pomocí dotazníkového šetření.

Klíčová slova: agrese, šikana, oběť, agresor, základní škola, učitel, rodič, prevence.

ABSTRACT

Aggression and bullying in the elementary school

Bachelor thesis is focused on explaining the global problem - "bullying". This Bachelor presents the issue of bullying as an alarming problem in our society and emphasizes the need for its solution.

The theoretical part is based on professional literature, which is focused on aggression and bullying. It defines the possible methods for prevention, detection and eventual help for bullying victims.

The practical part is devoted to research, which determines the incidence of signs of bullying at the second level of the elementary school and approach to bullying prevention. It maps the extent of 7th and 8th grades pupils' personal experiences, the student awareness about bullying and also their capability to call attention to bullying on around them. The empirical part of this thesis is based on the quantitative research study - data collection method by structured questionnaires.

Key words: aggression, bullying, victim, aggressor, elementary school, teacher, parent, prevention.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji diplomovou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne

.....

Miroslava Holatová

Poděkování

Děkuji vedoucímu Mgr. Miroslavu Procházkovi, Ph.D. za vstřícnost, cenné připomínky, odborné rady a veškerý čas věnovaný vedení mé bakalářské práce.

V neposlední řadě patří veliké díky mé rodině a všem, kteří mne během mého studia podporovali

OBSAH

ÚVOD	8
1 AGRESE	10
1.1 Vymezení pojmů agresivita a agrese	10
1.2 Příčiny vzniku agrese.....	11
1.2.1 Nečitelnost ve výchově	12
1.2.2 Agrese a vliv party (Subkultury).....	13
1.2.3 Agresivita spojená s tzv. „výchovnou slepotou“ rodiče	14
1.2.4 Agresivita u dětí s neuspokojenou bazální jistotou.....	14
1.2.5 Mediální násilí	15
1.2.6 Výrazný nesoulad v hranicích školy a rodiny	15
2 ŠIKANA.....	17
2.1 Co je šikana	17
2.2 Pět stádií šikany	18
2.3 Příčiny šikanování	20
2.4 Spouštěcí mechanismy šikanování	21
2.4.1 Osobnost agresora.....	21
2.4.2 Osobnost oběti	22
2.4.3 Třídní „Publikum“	23
2.4.4 Pedagog.....	23
2.4.5 Varovné signály	24
2.5 Následky šikany pro oběť	26
3 ZVLÁDÁNÍ ŠIKANY A PREVENCE.....	28
3.1 Pomoc škole.....	28
3.2 Pomoc rodičům.....	32
3.3 Léčba nemocné skupiny	33
3.4 Prevence šikany	36
4 VÝZKUMNÁ ČÁST- AGRESIVITA A ŠIKANA MEZI ŽÁKY NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE	39
4.1 Cíle a hypotézy výzkumu	39
4.2 Metodologie výzkumu	40
4.2.1 Dotazníkové šetření	40
4.3 Popis zkoumaného vzorku.....	40
5 VÝSLEDKY	41

5.1 Výsledky dotazníkového šetření.....	41
6 POSOUZENÍ PLATNOSTI STANOVENÝCH HYPOTÉZ.....	56
6.1 Shrnutí výsledků výzkumu	57
7 ZÁVĚR.....	59
8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	61
9 PŘÍLOHY.....	63
9.1 Seznam příloh.....	63

ÚVOD

Každý, kdo se někdy setkal se šikanovaným dítětem a poznal jeho trauma a trápení, nemůže pochybovat o závažnosti problematiky šikanování. Šetření jednotlivých případů ukázalo, že rozsah násilí mezi dětmi na školách je mnohonásobně větší, než se my dospělí domníváme, a navíc stále narůstá.

Šikanování žáka jeho spolužáky není ničím novým. Dětská agresivita je problém celosvětový a její prevence a řešení se ve vyspělých státech stává předmětem výzkumných prací týmů psychologů a speciálních pedagogů. Poslední výzkumy ukazují, že na našich školách prošlo šikanou 41 % dětí – toto je varující signál, a pokud bude především pedagogická veřejnost před tímto fenoménem zavírat oči, lze předpokládat, že výskyt agresorů či obětí se bude i nadále zvyšovat. Stále se setkáváme s názory ředitelů škol, že na jejich zařízení se nic takového nemůže stát, a pokud se šikanující chování u nich v nějaké formě objeví, jde pouze o hru, která je v podstatě nevinná. Šikana je příznak dysfunkčního školského systému.

Osobně mě inspirovaly dva příklady šikany, se kterými jsem se setkala v odborné literatuře. Obě situace, které ve své práci zachytil Řičan, Janošová (2010), demonstrují krutost dětí, která se na šikaně podílí.

1. *Prvňáčka zatahli kluci z třetí třídy do křoví, zkroutili mu ruce za záda, srazili ho na kolena: „Zejtra přineseš pajčku. A jestli cekneš, budeš se válet v krvi!“ Prvňáček se svěřil mamince, ta se hned rozběhla za paní učitelkou. Její reakce: „Tohleto? Na naší škole? Vyloučeno! To si musel váš chlapec vymyslet.“ Večer si nešťastný chlapeček cosi maloval pastelkami. Padesátikorunu. Aby ukázal alespoň snahu (Řičan, Janošová, 2010, s. 11).*
2. *Čtrnáctiletá nenápadná gymnastka Blanka, zatížená tím, že žila delší dobu v rozklížené rodině, se dostala v důsledku stěhování do nové, sebrané třídy. Trochu nešikovně se snažila zapadnout mezi ostatní. Jana, suverénní hvězda třídy, přišla s nápadem zahrát si s Blankou způsobem, kterým si děvčata hrají dost běžně: „Holky, víte co, nebudeme s ní mluvit!“ Blanka nechápala, co se děje. Když se pokoušela vmísit do rozhovoru, spolužačky umkaly a odvracely se, nebo se ozvala ironická poznámka či uchechtnutí. Blanka se snažila, jak dovedla, a bylo velmi „zábavné“ sledovat její reakce, když třeba uslyšela „nedolejzej“! Děvčata, která s ní zpočátku normálně mluvila, se dostala pod tlak, aby nekazila hru, jež postupně zaujala i chlapce. Brzy seděla Blanka sama v poslední lavici, při rozdělování družstev v tělocviku zbývala vždycky poslední. Třídní profesorka Blančinu izolovanost zpozorovala, snažila se ji „zapojit do kolektivu“, ale bez úspěchu, třída se bavila vymýšlením různých důvodů, proč je nová spolužačka „nemožná“. – Hra se z nejasných důvodů vymkla z obvyklých mezí a trvala několik měsíců. Vyvrcholilo to poznámkami jako: „Smrdíš“ nebo: „Podívej se na sebe, jak vypadáš!“ a dokonce: „Co kdybys konečně vypadla - no, odevšad!“ Blanka nevydržela, pokusila se o suicidium, jen náhodou neúspěšně. (Rodiče se vrátili domů dříve, než měli, přiotrávené děvče se podařilo zachránit). Byla nutná psychiatrická hospitalizace. Rodiče našli Blance jinou školu, kde s pomocí delší psychoterapeutické péče jakž takž zapadla mezi spolužáky (Řičan, Janošová, 2010, s. 11).*

Tato problematika mě zaujala také nejen z důvodů aktuálnosti problému, ale také proto, že jsem matka dvou synů a jeden z nich nastoupil do první třídy. Stále častěji si pokládám otázku „*Budou naše školy pro děti bezpečné?*“

Práce nabídne čtenářům orientaci v problematice, možné příčiny vzniku agrese a šikany a následné postupy při zahájení nápravy. Bakalářskou práci jsem rozdělila na čtyři kapitoly.

První kapitola se zabývá definicí agresivity, agrese. A soustředí se hlavně na příčiny vzniku agrese.

Druhá kapitola se zabývá problematikou šikany. Uvádí její definici, stádia, příčiny a spouštěcí mechanismy. Charakterizuje osobnost agresora i oběti a rovněž „diváky“ probíhající šikany. Vymezuje roli pedagoga v odhalování a potírání šikany. V neposlední řadě upozorňuje na možné následky šikany v dalším vývoji oběti.

Třetí kapitola se věnuje prevenci, zvládání šikany a pomoci a to nejen škole, ale i rodičům a celé skupině.

Poslední, čtvrtá kapitola, jež je empirickou částí této práce, je zaměřená na výzkum šikany na konkrétní základní škole v Prachaticích a přístup k prevenci šikany. Výzkum bude posuzovat zejména rozsah osobních zkušeností žáků 7. a 8. ročníků, jejich informovanost o šikaně a schopnost upozornit na šikanu probíhající v jejich okolí. Pro vytvoření bezpečného prostředí žáků a pro větší otevřenost odpovědí je dotazník anonymní. Informace získané při výzkumu shrneme v závěrečném šetření.

1 AGRESE

1.1 Vymezení pojmů agresivita a agrese

Výše uvedené pojmy jsou v našem jazyce často zaměňovány, v odborném jazyce však každý z nich znamená něco jiného.

Agresivita (z *lat. Aggressivus*) – útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresii. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem (Martínek, 2009, s. 9).

Je to do jisté míry charakteristický znak osobnosti jedince. Každý jedinec je vybaven určitou její mírou, jinak by neměl ve společnosti šanci na přežití. Člověk nadaný vysokou mírou agresivity je náchylný v různých situacích jednat agresivně, se svojí agresivitou těžce bojuje, protože ovládá jeho život a působí vážné komplikace v mezilidské komunikaci. Lidé s vysokou mírou impulzivity mají rovněž větší sklony k urážlivosti, vztahovačnosti, komunikace s nimi bývá často obtížná. Mnohdy trpí i tím, že okolí se od nich odtahuje, považuje je za nebezpečné, neschopné domluvy.

Naopak člověk s nízkou mírou agresivity je většinou schopen ve vypjatých situacích kompromisu, dohody a smíru.

Vnější okolnosti nás často nutí k tomu, abychom agresivitu používali ve svém chování, ať už v osobním, nebo i profesním životě. Pokud je tato agresivita přijatelná, může sloužit k posílení autority, sebevědomí, může mít ve své podstatě pozitivní vliv.

Agrese (z *lat. Aggressio*) – výpad, útok – jednání, jímž se projevuje násilí vůči nějakému objektu, nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit (Martínek, 2009, s. 9).

Podle M. Vágnerové můžeme definovat agresii jako „*násilný způsob dosahování cíle. Bývá prostředkem k uspokojování osobně významných potřeb*“. (Vágnerová, 1997, s. 63).

Může být považována za násilné narušení práv jiného člověka, ale také za asertivní chování.

Asertivita – člověk dokáže trvat na svých názorech a prosazovat svoje práva v rámci existujících zákonů. Toto chování směřuje k tomu, aby ostatní připustili, že jedinec má právo se rozhodnout, jak bude myslet a jednat (Martínek, 2009, s. 10).

Psychologický slovník definuje **Asertivitu** (*assertiveness*) takto: *zdravé sebeprosazení, sebepřijetí, sebeotevření, sebeobjevení, sebeprojevení* (Hart, Hartlová, 2009, s. 56)

Otec asertivity, americký psycholog Salter: ji definoval jako *umění něco jasně tvrdit a stát na svém slovu* (Hart, Hartlová, 2009, s. 56).

Pojem agrese je každým odborníkem chápána jinak, především pro její projevy. Anthony Storr (1968), jenž uvádí, že je těžké rozlišovat mezi agresí pro nás nepotřebnou a obtěžující od agrese nutnou k přežití, jež se tedy stává pro nás potřebnou a je chápána jako normální chování, pomáhající překonat různá ohrožení života (Čermák, 1998, s. 3).

Berkowitz (1994) dokonce uvádí, že agrese je nezbytná pro vývoj člověka a pro získání jeho nezávislosti. Jindy je agrese pojímána jako *chování bez motivace, tj. jako udílení škodlivých stimulů druhému člověku* (Buss, 1961). James T. Tedeschi a Richard B. Reldson (1994) mluví spíše než o agresii o *donucovacích způsobech jednání. Primárním cílem*

takového jednání je získání moci nad druhým člověkem, ovlivnit ho nebo si například potvrdit vlastní hodnotu (Čermák, 1998, s. 3).

Agrese může být definována i jako vyhledávání záliby v ubližování jiným lidem; stává se pro jedince potěšením, uvolněním, legrací.

Agrese má v životě své opodstatnění a není ji možné označit pouze jako něco záporného. Agresivní pocity nám dodávají kuráž a odvalu. Pocit zloby a agrese nás probouzí z letargie, dává nám sílu k překonávání překážek. Na agresivní chování tedy nemusí být nahlíženo pouze negativním pohledem. Úkolem nás všech by tedy mělo být umět agresi usměrnit tak, aby byla přínosem pro zvládání cílů a stala se pro nás pozitivní.

1.2 Příčiny vzniku agrese

První otázka, kterou si většina lidí položí, zní: *Kde se v lidech agrese bere?* Je to něco vrozeného, člověku vlastního, snad nějaký pud, který se musí vybit – anebo se člověk stává agresivním v průběhu života, třeba v důsledku nesprávné výchovy, takže se tomu dá zabránit?

Agresivní sklony se u člověka utvářejí – na základě instinktivní výbavy – v prvních letech života.

Řada vlivných psychologů tvrdí, že agrese je – *stejně jako většina ostatního lidského chování, tedy třeba vaření, hra na kytaru naučená, to znamená, že si ji osvojíme na základě zkušeností. Podle nich je člověk agresivní proto, že se naučil, že se to vyplácí. Nebo si takto vynutí od druhých službu, na nichž mu záleží. Agresivnímu jednání se učíme na základě vlastních zkušeností nebo zprostředkovaně, na základě toho, co vidíme kolem sebe, například na obrazovce, kde agrese bývá odměňována a oslavována (Říčan, 1995, 23).*

Z dítěte se stává agresivní člověk postupně, a to tak, že si pamatuje ty způsoby svého vlastního jednání, které vedou k úspěchu. *Když například uhodí bratříčka, který mu nechce dát bonbon, a skutečně se pak bonbonu zmocní (a užije si ho – to je důležité, to je ten hlavní úspěch), uloží si tento způsob jednání pro další použití (Říčan, 1995, s. 23).*

V průběhu života se pod vlivem prostředí ze skupiny instinktů vyvine pud, vnitřní puzení chovat se tak, abychom dosáhli určitého cíle. Existuje určitá pudová energie, kterou člověk potřebuje vybit. Proto člověk hledá příležitosti k tomuto vybití. Šikana je jeden ze způsobů, jak děti svojí agresivitu vybíjejí, ale je ji možno vybit i neškodným způsobem např. při sportu.

Sklon k agresi, ať už spíše daný pudově, nebo získaný učením, je u mnoha lidí velmi silný, i když zůstává skrytý. Mezi lidmi jsou velké rozdíly v agresivitě, tj. v tom, jak agresivně se v různých situacích chovají a co při tom prožívají. Tyto rozdíly jsou výsledkem rozdílů v individuální genetické výbavě (až z 60%) i v tom, co mozek daného jedince prodělal od období před narozením až po dospělost. Velkou roli však hraje i působení prostředí, zvláště rodinné výchovy. Žádná společnost nemůže přirozenou agresivitu jedinců zcela potlačit nebo vymýt, ale může ji nějakým způsobem omezit a regulovat.

Někteří autoři (např. Renfrew, 1997; Čermák, 1999) uvádějí, že vliv genetických faktorů na agresivitu lze předpokládat za těchto podmínek (Martínek, 2009, s. 10).

- Jedinec z normální rodiny se chová extrémně agresivně.
- Velký počet členů rodiny je agresivních.

Ve společnosti mnohdy panuje názor, že „viníkem“ agresivity je muž – otec. Praxe však ukazuje, že daleko větší problémy s agresivitou mají děti, které jsou např. vychovávány tzv. *skrytě agresivní matkou* – zde je již faktor prostředí naprosto nepopiratelný. Tato matka před cizí osobou (a především učitelem) kategoricky odmítá jakékoliv potrestání dítěte za jeho prohřešek. Nikdy by na své dítě nesáhla, mnohdy je naprosto nesmyslně obhajuje. Ví však, že otec dítěte je „prudšas“ a nejde pro ránu daleko. Po příchodu otce začne všechny prohřešky dítěte hlásit a nakonec se s pocitem zadostiučinění dívá, jak ho otec trestá (Martínek, 2009, s. 11).

Důvěra dítěte v matku dostává pěkně „na frak“. Začne ji považovat za zrádkyni, za člověka, kterému nemůže plně důvěřovat. Děti vychovávané *skrytě agresivní matkou* nakonec začnou považovat okolní svět za místo, kde z každého kouta číhá nějaké nebezpečí, kde není nikdo, za koho se mohou v případě ohrožení skrýt, kdo by je bránil, a ony musí být připraveny tomuto nebezpečí čelit.

Ve školním prostředí jsou výše uvedené děti poměrně dobře rozeznatelné – jsou popudlivé, vznětlivé, každý sebemenší podnět, který zavání potenciálním nebezpečím, provází výbuch vzteku či agrese. Pokud do situace, kdy vyprovokovaný jedinec zuří, přijde vyučující, označí ho za toho, co provokuje, zlobí, mlátí. Vyprovokované dítě vnímá případný trest za své chování jako nespravedlivý.

Dítě se z pozice vyprovokovaného agresora dostává do pozice bezmocné, bezbranné oběti. Tím se však jeho dráždivost a impulzivita zvyšuje. Každodenní pobyt ve třídě se pro něho stává nepříjemným bojem v prostředí, které je vůči němu nepřátelské, nepřijímající, potažmo nebezpečné. Naprosto logicky klesá jeho výkonost ve vyučovacích hodinách, je zaplaveno myšlenkami na pomstu, případně přemýšlí o tom, kam uteče, aby nebylo terčem provokací svých spolužáků. *Nejhorším pocitem, který ho však pronásleduje, je ten, že i učitel je proti němu zaměřený, stojí na straně ostatních spolužáků, nevěří mu* (Martínek, 2009, s. 12).

1.2.1 Nečitelnost ve výchově

Výchova rodiče i vychovatele by měla být pro každé dítě naprosto čitelná, což znamená opět nastavení jasných pravidel „co za co bude“.

Čitelný rodič podporuje ve svém dítěti jistotu, že každý problém se dá vyřešit, a pokud nastane nějaký prohřešek, ponese si za něj dítě určitý přirozený následek, kterým bude tento prohřešek vyřešen.

Nečitelný rodič působí na dítě nejistě. Jeho nečitelná výchova spočívá v nejasných pravidlech, odměna či trest jsou přímo závislé na náladě rodiče. Potíž je v tom, že dítě zrovna neví, jakou náladu momentálně rodič má. Bohužel, nečitelnost ve výchově nemá za následek pouze agrese v chování, je často příčinou i jiných sociálně patologických projevů u dítěte, jakými jsou lež, záškoláctví, úmyslné podvody apod.

I učitel může děti ve svém výchovném působení stresovat svojí nečitelností. Je známo mnoho případů, kdy učitel známkoval podle nálady, kterou momentálně měl. Jeden den známkuje nepřiměřeně přísně, žádný (i sebemenší) prohřešek netoleruje, přehnaně trestá, druhý den naopak sklouzává k benevolenci, přílišnému kamarádství.

Z výše uvedených důvodů vyplývá, že jistota dítěte závisí především na spolehlivém, pevném a jistém rodiči a vychovateli (Martínek, 2009, s. 68).

1.2.2 Agrese a vliv party (Subkultury)

Každý člověk je od narození členem mnoha skupin, jejichž tlaku je neustále vystavován. Příslušnost ke skupině je pro jedince buď dobrovolná – mluvíme potom o neformální skupině, nebo je podmíněná vnějšími okolnostmi – potom hovoříme o formální skupině. Tou je například škola, širší rodina apod. *Co se týče agrese a vlivu party, jeví se důležitější neformální skupiny.* Zde platí pravidlo: čím bližší je vztah jedince ke skupině, tím menší je jeho schopnost se od ní distancovat, hrozí riziko nesoudného přijetí mnohdy patologických norem, jedinec ztrácí svoji individualitu a „*zdravý, rozum*“.

U některých skupin se setkáváme s prezentací agrese a násilí (např. skupiny s prvky rasistické ideologie).

Jedinec se často identifikuje s normami těchto skupin, významnou roli hraje fenomén vůdce, jehož chování se stává příkladem pro ostatní. Parta či subkultura mu umožní anonymitu, dávají mu pocit sounáležitosti, příslušnosti, posilují pocit, že někam patří (Martínek, 2009, s. 73).

Často slyšíme otázku: „*Proč stále více dětí a mladistvých inklinuje k partám či subkulturám s agresivním programem?*“. Odpověď není jednoduchá. Lze konstatovat, že základ spočívá v primárním výchovném a společenském prostředí, kde takový jedinec vyrůstá.

- Jednou skupinou jsou děti a mladiství, kteří v raném věku nezažili v rodinném prostředí pocit jistoty a přijetí. Mají zvýšenou touhu někam patřit, být uznáváni, získávají od party pocit, že jsou silní, potřební.
- Další skupinou jsou jedinci, kteří prošli příliš autoritářskou výchovou, rodiče jim dávali najevo, že nic není správně. V jejich výchově od raného věku převažuje pokárání nad pochvalou. Věci, které dělají dobře, jsou rodiči považovány za samozřejmost, neustále se poukazuje na chyby, často se za ně nepřiměřeně trestá.
- Třetí skupinou jsou děti procházející nečitelnou výchovou. Jejich život je plný nejistoty, která ve finální fázi vede k sníženému sebehodnocení. Parta je potom místem, kde nacházejí jistotu, případně agresivní chování je přijímáno jako přirozený způsob sebeprosazení.
- Dále se často jedná o děti, které nedokážou zvládat mnohdy nereálné nároky rodiče. Jsou tlačeny k výkonům, kterých nejsou schopny dosáhnout, nic pro jejich rodiče není dokonalé. V těchto rodinách se jako výchovného prostředku používá tzv. podmíněná láska. Velice tvrdým kalibrem je srovnávání s úspěšnějším sourozencem: „Podívej, jaké známky má bratr, proč nemůžeš být jako on?“ Rodiče výše zmíněných dětí do nich často promítají svá vlastní přání a touhu po úspěchu: „Čeho jsem nedosáhl já, musíš dosáhnout ty“.
- V neposlední řadě se jedná o jedince, kteří procházeli agresivní výchovou vlastních rodičů, byli téměř denně vystavováni tvrdým tělesným trestům. Agrese v těchto rodinách byla přirozeným výchovným prostředkem, a tudíž je jimi přijatá za normu.
- *Nezapomínejme ani na děti procházející ve škole scénářem docility, racionality a skupinové hlouposti. V jejich případě je parta ideálním místem, kde mohou odreagovat své dennodenní napětí, protahující se neúspěchy a pocit méněcennosti* (Martínek, 2009, s. 74).

Ve většině případů se tito jedinci pohybují v jakémsi bludném kruhu, který sami nedokážou roztrhnout.

1.2.3 Agresivita spojená s tzv. „výchovnou slepotou“ rodiče

Jedná se o situaci, kdy rodiče odmítají jakoukoliv spolupráci, nevidí v chování svého dítěte naprosto žádný problém a nic řešit nechtějí. Svádějí vinu svého potomka na školu, spolužáky, většinou tvrdí, že doma se dítě chová zcela normálně, potíže s ním mají pouze ve škole, která je od toho, aby si nezvladatelné chování jejich dítěte vyřešila; rodiče se za ně zbavují zodpovědnosti.

Nejsou schopni přijmout jakoukoliv výtku vůči jejich výchově. Mají pocit, že vše dělají správně a pro blaho svého potomka.

Naprostou katastrofou jsou situace, kdy rodič dokonce své dítě k agresivitě nabádá – dítě je vedeno v představě, že současný svět je jenom o konkurenci, a pokud jedinec nemá „ostré lokty“, nemůže v této silné konkurenci obstát.

V těchto případech jsou učitel, psycholog i psychiatr naprosto bezmocní, bez úzké spolupráce rodičů na problému nelze nic řešit a vyřešit.

1.2.4 Agresivita u dětí s neuspokojenou bazální jistotou

Od narození je pro optimální vývoj psychické osobnosti dítěte nejdůležitější pevná vazba mezi ním a matkou. Je v podstatě sociálním, psychologickým i biologickým základem lidství. Vazba s biologickou matkou je nenahraditelná a je podstatou bazální (základní) jistoty u dítěte. Znamená pro něj bezpečí, ochranu před okolím, sycení podněty, péči o základní potřeby nutné pro přežití (Martínek, 2009, s. 17).

Význam bazální jistoty pro dítě potvrzuje i Bowlbyho teorie vazby (John Bowlby – anglický psychiatr, patřící mezi několik nejvýznamnějších osobností v tomto oboru ve dvanáctém století).

J. Bowlby vychází z jednoduchého pozorování - *pokud se malé dítě oddělí od matky, projevují se v jeho chování všechny známky stresu a dítě se snaží všemožným způsobem získat matku zpět* (Martínek, 2009, s. 18).

Děti, které v raném věku zažily jistou a pevnou vazbu s matkou, jsou ve školním prostředí radostnější, otevřenější, dokáží adekvátně požádat o pomoc, když ji potřebují, dokáží se i lépe poprat s nepřízní osudu a s životními překážkami.

Naopak děti s nejistou vazbou jsou ve školním prostředí nejisté, často reagují agresivně bez vážnějšího důvodu., snaží se na sebe za každou cenu upozornit, mají velké problémy se soustředěností, hyperaktivitou.

Lze předpokládat, že porušení základní vazby mezi matkou a dítětem (bazální jistoty) je jednou ze základních příčin poruch chování – za nejčastější můžeme považovat opoziční vzdor, lhaní, únik do part a skupin se závadovým chováním, problémy s komunikací a soužitím s ostatními vrstevníky a spolužáky, neschopnost dodržovat pravidla chování v dané společnosti.

1.2.5 Mediální násilí

Mediální násilí lze považovat za jednu z nejvýznamnějších příčin agresivního chování u dětí a mládeže. Je faktem, že média mají velkou moc ovlivňovat myšlení, jednání i citění lidí. Prostřednictvím televize lze manipulovat s informacemi, zjednodušovat realitu, jednoznačně upřednostňovat některé názory.

Agrese shlédnutá v televizi může zároveň sloužit jako vzor vhodný k napodobení - *malé dítě má poměrně nízkou rozlišovací schopnost v tom, co je možné a co ne, co je skutečné a co je fikce*. Časté pozorování násilí upevňuje přesvědčení dítěte, že agrese je přípustná, povolená a pomocí ní může řešit konflikty. Agrese, která je ve filmu prezentována jako morálně ospravedlnitelná, neboť oběť si zaslouží, aby byla napadena, většinou vyvolává u jedince agresivní chování.

Čím častěji malé dítě sleduje akční filmy, tím více si v hlavě utváří jakousi „kartotéku“ kladných akčních hrdinů, jejich chování si fixuje ve svých paměťových mapách. Pokud takové dítě přijde do širšího sociálního prostředí (jako je například základní škola), může se dostat do konfliktní situace, která velice zdánlivě připomíná scénu, kterou prožíval jako akční hrdina ve filmu. *V tomto okamžiku se projeví tzv. „oživení scénáře násilí“, což znamená, že dítěti bleskem projede hlavou: „Jak by se asi v této situaci zachoval můj kladný akční hrdina?“ a jeho chování napodobí. Čím obsažnější je v hlavě dítěte „kartotéka“ kladných akčních hrdinů, tím variabilnější jsou způsoby jeho agresivního chování* (Martínek, 2009, s. 79).

Rodič je za své dítě zodpovědný. On by měl především pečlivě zvažovat, co jeho dítě shlédne, v případě nevhodného filmu dítěti nabídnout jinou smysluplnou činnost, která sledování filmu s agresivním nábojem adekvátně v pozitivním slova smyslu nahradí.

Podobnou funkci jako média plní v tomto smyslu i počítačové hry. Mnoho programů pomůže dětem překonat nesnáze ve výuce. Existují hry, které dokážou procvičit koncentraci pozornosti, schopnost orientace v prostoru, logické myšlení apod.

Je zřejmé, že násilí v televizi přispívá k růstu agrese jedince. Vždy je však nutné počítat i s jinými faktory, které se u dané osoby na její míře podílely – ať je to již rodina, širší společenské prostředí, či negativní zážitky, kterými takový jedinec prošel v průběhu svého vývoje.

1.2.6 Výrazný nesoulad v hranicích školy a rodiny

Škola má pravidla v chování stanovená určitým školním řádem. V domácím prostředí nemohou být tato pravidla taková, jaká stanovuje právě tento řád. V ideálním případě jsou v rodině o trochu volnější. Jsou však pevně daná a pro dítě čitelná.

V tomto smyslu mohou nastat dva případy (Martínek, 2009, s. 69):

- **Pravidla jsou v rodině výrazně široká nebo v extrémních případech neexistují** – dítě se nedokáže s vyznačenými pravidly (hranicemi) a s režimem školy srovnat. Hranice školy jsou pro něj moc úzké. Co je pro školu v chování nepřijatelné, je pro toto dítě normou. Děti procházející „volnou“ výchovou mají pocit, že všechno mohou. Agrese vůči druhému je pro ně naprosto přirozeným způsobem sebeprosazování, většinou žijí v představě, že ostatní se jim musí podrobovat, musí je respektovat.

Pokud k respektu jejich osoby ze strany ostatních dětí nedochází, dokážou si jej mocí a silou dobýt.

- **Pravidla v rodině jsou velice úzká** – vše je přesně naplánováno, přesně určeno, ve všem panuje přísný řád. Pro takového jedince jsou hranice školy velice široké a neumí si s nimi poradit. Z těchto dětí se poměrně často rekrutují tzv. „kultivovaní“ agresori. Do očí učitele se staví jako perfektně vychovaní jedinci. Jsou vždy a za každých okolností učitelovi „k ruce“, ve všem se mu snaží ihned vyhovět. Odchodem učitele ze třídy se chování „kultivovaného“ agresora změní. Začne spouštět vůči vybraným spolužákům promyšlenou agresi, většinou si s ní však „nemaže“ vlastní ruce. Často stojí v pozadí, má kolem sebe své pomahače, které navádí, popichuje, vymýšlí na ostatní spolužáky různé legrácky, nadávky, přezdívky. Pokud se potom problematické chování ve třídě řeší, často se stává pomocníkem učitele při vyšetřování. Učiteli mnohdy ani nedojde, že si za pomocníka při vyšetřování agrese ve třídě vybral právě spouštěče.

Někteří jedinci mají zvýšenou tendenci agresí zastrašovat, pomocí ní si posilovat svoje místo nejen v žákovském kolektivu, ale i v celé škole. Jedinci, kterým agrese funguje k prosazení svých záměrů a své pozice, velice brzy ztrácejí zábrany, kam až mohou ve svém chování zajít. Agrese slouží jako prostředek k vyřešení jakéhokoliv problému, nezaleknou se žádného výchovného opatření.

„Žádná jiná bytost není tak agresivní vůči jedincům svého druhu jako člověk“

Alexander Mitscherlich

V této kapitole jsme se zabývali agresí. Ukázali jsme faktory, které mohou být hlavní příčinou vzniku agrese.

2 ŠIKANA

2.1 Co je šikana

V této kapitole se budeme zabývat zvláštním případem agrese a to šikanou. Je charakterizována nepoměrem sil mezi agresorem a obětí, bývá dlouhodobá a úmyslná.

Slovo šikana pochází z francouzského slova „chicane“, což znamená *zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování* (Říčan, 1995, s. 25).

Metodický pokyn MŠMT definuje šikanu takto: *Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrašovat žáka, popřípadě skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky např. v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Rovněž se může realizovat prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu* (Valentová, 2013).

Kyberšikana – šikanování jiné osoby s využitím internetu, mobilních telefonů či jiných informačních technologií. Jedná se o druh psychické šikany, pro kterou je typické ubližování, ztrapňování, obtěžování, ohrožování apod. Kyberšikana je úzce spjatá s informačními a komunikačními technologiemi (ICT). (Vágnerová, 2009, s. 91).

Kolář uvádí jinou definici šikanování a to, že „jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci“ (Kolář, 2001, s. 27).

Šikana je *úmyslné a opakované fyzické i psychické ubližování slabšímu jedinci (skupině) silnějším jedincem (skupinou)*, (Vágnerová, 2009, s. 11).

Šikana byla zpočátku chápána jako akce poměrně velké skupiny, která ztratila „sebekontrolu“ a vrhá se na jedince, který ji vyrušil z její činnosti. V sedmdesátých letech vykonal velkou vědeckou práci norský profesor psychologie Dan Olweus, který už šikanu definoval jako *opakovanou agresi jedince nebo skupiny agresorů (většinou malé) proti jedinci nebo malé skupině obětí*. Olweus upozorňoval již tehdy, že šikana je patrně nejrozšířenější z problémů, ohrožujících duševní a mravní vývoj školních dětí (Říčan, 1995, s. 18).

Mnozí z nás dospělých i děti samy si pod pojmem šikana představí jen různé formy fyzického násilí. To je ovšem právě důvod, proč prvotní projevy psychického násilí (*šikanovaný čelí zesměšňování a nadávkám či pomluvám, manipulaci a intrikám, šikanující mu dávají najevo, že se ho štítí, odsedávají si od něj, berou mu osobní věci nebo mu je schovávají, popřípadě ničí.*) bývají často zpočátku podceňovány a bagatelizovány („...to je jen taková klukovina...“, „...tak jsme se chovali také...“, „ten kluk je moc přecitlivělý, život se s ním taky nebude mazlit...“). Musíme si však uvědomit, že pokud budeme tyto počáteční projevy šikany přehlížet, bude se později jejich intenzita pravděpodobně stupňovat (Vágnerová, 2009, s. 12).

Šikana však nesouvisí pouze se školou, i když v této formě je nejznámější. Stejně tak se netýká pouze dětí a mládeže, ale zahrnuje celou věkovou skupinu. S šikanou se tak můžeme setkat nejen ve škole, ale také v mateřských školkách, v rodině, v domovech důchodců, v armádě, v ústavech, v klubech atd.

Šikana není problém pouze dnešní společnosti, byla tu vždy a stoupá úměrně s narůstající agresivitou za poslední desetiletí.

Kolář (2001) uvádí pět druhů forem šikany (Kolář, 2001, s. 28 - 30)

- **fyziká agrese a používání zbraní** – např. škrcení oběti provazem, šálou, dušení polštářem nebo pytlíkem, vyhazování oběti z okna, bodání a řezání nožem, hromadné kopání do oběti,
- **slovní agrese a zastrašování zbraněmi** – oběti je vyhrožováno zabitím (zastřelením, oběšením, umlácením), mučením, urážením oběti i jejích rodičů, vysmívání se slabostem a handicapům oběti, vtípkování na úkor oběti, ironické poznámky, zesměšňování, posmívání se oběti,
- **krádeže, ničení a manipulace s věcmi** – agresori berou oběti peníze, trhají a ničí oblečení, přivlastňují si nejrůznější věci, ukradnou nebo schovají boty, aktovku,
- **násilné a manipulativní příkazy** – oběť je donucována pít moč, jíst jídlo z podlahy, masturbovat před ostatními, psát agresorům úkoly, opakovat ponižující výroky, líbat agresorům boty, chodit všude poslední,
- **zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary** – ignorace oběti, odsedávání od oběti, oběť je pomlouvána a urážena, agresori na oběť vymýšlejí různé básničky, kresby.

Někdy bývá šikanování označováno jako závislost, kdy oběť a agresor mají mezi sebou vzájemnou vazbu. Agresor může za pomoci oběti skrýt svůj strach tím, že ho vyvolá v ní. Někdy se objeví až extrémní závislost a to tehdy, když oběť začne svého agresora obdivovat a považovat za kamaráda. Také je třeba si uvědomit, že šikana není záležitostí jedince, nýbrž celé skupiny. V další podkapitole ukážeme pět stádií onemocnění zdravé skupiny v nemocnou.

2.2 Pět stádií šikany

Kolář (2001) toto onemocnění skupiny dělí do pěti stádií. Nákaza vztahů směřuje od počáteční podoby, až k poslednímu pátému stupni, k tzv. dokonalé šikaně. Znalost vnitřního vývoje šikanování nám umožňuje respektovat stupně obtížnosti léčby, diferencovat pomoc a promyšleně volit diagnostické a terapeutické postupy. V případě, že bychom reagovali pouze na *vnější projevy* šikanování a nerespektovali zvláštnosti jednotlivých stádií, naše sebepoctivější snaha pomoci by vyzněla nahodile a byla by spojená s rizikem, že více ublížíme, než pomůžeme (Kolář, 2001, s. 36).

První stádium: Zrod ostrakismu

Kde se tedy šikanování ve zdánlivě zdravých kolektivech bere? V každé školní skupině se vždy objeví jednotlivci, kteří jsou nejméně vlivní a oblíbení. V odborné literatuře se takový jedinec označuje různě, například *obětní beránek*, *černá ovce*, *outsider*. Všichni jednotlivci, kteří se dostanou na chvost skupiny, zkoušejí prvky šikanování, tzv. *ostrakismus - jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíbený a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, sprádaají proti*

němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. (Kolář, 2001, s. 36). Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

Druhé stádium: Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

V zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity například z očekávané těžké písemné práce nebo prostě jen to, že chození do školy je obtěžuje. Psychický nátlak z prvního vývojového stádia přerůstá do (zatím mírné) fyzické agrese.

Třetí stádium (klíčový moment): Vytvoření jádra

Vytváří se skupina agresorů, úderné jádro. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jde o žáky, jež jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti „slabí“.

Příznaky třetího stádia:

- Objevuje se *falešná solidarita* – normou třídy je „*nebonzovat*“.
- Projevuje se hierarchie vlivu a moci, tzv. pyramida šikanování:
 - . agresor/agresoři,
 - . jejich pomocníci, přísluhovači,
 - . mlčící většina, přihlížející,
 - . oběť/oběti,
 - . ostatní spolužáci obětí neubližují, ale ani jim nepomůžou,
 - . oběť se smíruje se situací, ale snaží se agresorům vyhýbat,
 - . je nalezena třídní oběť, terč odreagování frustrace, objekt zábavy,
 - . projevuje se pokřivená morálka, všichni o šikaně vědí, ale nikdo nic neudělá.

Čtvrté stádium: Většina přijímá normy

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná vůdcům. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení.

Páté stádium: Totalita neboli dokonalá šikana

Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Obrazně řečeno nastává éra „*vykořisťování*“. Žáci jsou rozděleni na dvě sorty lidí, otrokáře a otroky. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná. Otroci jsou stále závislejší a ochotnější dělat cokoli. Neúnosnost utrpení řeší únikem do nemoci, neomluvenou absencí, odchodem ze školy, pokusem o sebevraždu, popřípadě se zhroutí. *Prorůstání parastruktury násilí do oficiální školní struktury je poslední metou k absolutnímu vítězství šikanování* (Kolář, 2001, s. 40).

Školní šikanování je nemoc skupinové demokracie a má svůj zákonitý vnitřní vývoj. Pro správný postup při vyšetřování šikany a jejím řešení je třeba zjistit, v jakém stádiu šikany se třída nachází. *Zatímco v prvním či druhém stadiu ji může řešit škola, v pokročilejších stadiích*

je nutné obrátit se na odborníky - psychology, speciální pedagogy, případně sociální pedagogy ze středisek výchovné péče (Vágnerová, 2009, s. 79).

2.3 Příčiny šikanování

Šikana má více příčin. Některé jsou zřejmé na první pohled, jiné objevíme teprve tehdy, když jdeme do hloubky problému. Skrytou příčinou je *tlak kolektivu*, který nutí chlapce nebo mladého muže, aby se choval tak, jak se od muže očekává, aby byl mužně tvrdý, nikoliv změkčilý, aby se nebál rány a aby ji v případě potřeby také sám dovedl dát. *Nejen učitel tělocviku v duchu – možná napůl bezděčně – souhlasí s tím, že „srab má dostat zabrat“, a nelituje chlapce, který se stane předmětem nelitostné „výchovy“ kolektivu* (Říčan, 1995, s. 29).

V šikaně mezi chlapci můžeme vidět degenerovanou, zvrhlou formu tohoto tradičního tlaku k mužnosti.

Tlak na nedostatečně mužského jedince má však ještě hlubší niterný motiv, který nejlépe odhaluje psychologie C. G. Junga. Podle něj každý muž má v sobě mužskou i ženskou psychiku, což mezi jiným znamená, že mu nechybějí typicky ženské vlohy k něze, citlivosti, závislosti, podřizování se, přiznávání slabosti atd. Společnost od něj žádá, aby svou „ženskou polovinu duše“ chlapsky popřel, potlačil a byl vyhraněně mužský, tedy mužně tvrdý, rázný, energetický, bojovný. *Když se někdo vedle mě, kdo má být stejně jako já mužně tvrdý, chová nechlapsky, změkčile, probouzí to ve mně přání být také takový. To je pokušení, kterého se nejlépe zbavím, když toho „sraba“ ponížím a zesměšním. Zkrátka: To, co musím v sobě potlačit, potlačuji mimo sebe tím, že trápím toho, kdo to ztělesňuje. Tím sám sobě dokazuji, že nejsem jako on! Dokazuji tak svoji mužnost druhým i sám sobě* (Říčan, 1995, s. 29).

Na šikanu působí další motivy (Říčan, 1995, s. 30).

- **Touha po moci** - přání ovládat druhého člověka. To přání je silné z jednoho pochopitelného důvodu: když lidi ovládáme, pomůže nám to splnit jiná přání, uspokojit jiné potřeby (např. vynutit si různé služby a výhody). Ve hře bývá i čistě mocenský motiv, moc sama nám „chutná“, cítíme se dobře, když je nám vydán na milost a nemilost.
- **Krutost** – člověku někdy působí potěšení, když vidí druhého trpět.
- **Zvědavost** – týrání druhého člověka, je trochu experiment: jak se zachová?
- **Nuda a touha po vzrušujících zážitcích, po senzaci** – touha bavit se, mít nějaké to „vzrůšo“.
- **Upoutání pozornosti** - agresor touží být středem zájmu, snaží se získat obdiv za každou cenu.
- **Vykonat něco velkého** - podněcuje agresora k šikaně za účelem dokázat svou vlastní schopnost výkonu.

2.4 Spouštěcí mechanismy šikanování

Šikana je hra o osmi hráčích (Říčan, Janošová, 2010, s. 53). Jsou to:

- agresor a jeho pomocníci,
- oběť,
- třídní „publikum“
- zastánci – spolužáci, kteří se aktivně zastávají oběti,
- pedagogové,
- rodiče zúčastněných dětí,
- místní komunita,
- veřejnost, resp. celá společnost.

2.4.1 Osobnost agresora

Typickým rysem násilníka je snaha *dominovat* a *ovládat okolí*. Šikanující děti jsou tělesně zdatné a vyznávají kladný vztah k projevům agrese. Některé mají potíže s kontrolou svých impulsů, které jsou často destruktivní. Zajímavý je vliv rodinného prostředí. U rodin šikanujících dětí se častěji setkáváme s přítomností tělesného násilí, ať už ve vztahu přímo k dítěti, nebo ve vztahu k manželům navzájem, častěji k matkám. Ve výchově těchto dětí převládají tresty, a to zejména tělesné. *Rodiče agresora mají podstatný podíl na chování svého dítěte* (Pöthe, 1999, s. 117).

Většina násilníků typicky vykazuje *vysoký stupeň sebevědomí*. Určitá část z nich trpí *hlubokými pocity méněcennosti*. Mezi tyto děti patří zejména ty, které jsou vystaveny tělesnému násilí a ponižování ze strany rodiče či jiného dítěte. V menšině případů může tedy být iniciátorem šikany i oběť, která si kompenzuje narušené sebevědomí. Obětí šikanujícího dítěte se zpravidla stávají děti, které se mu nedokážou dostatečně bránit, a tím ho ani významně ohrozit (Pöthe, 1999, s. 117).

Agresor mívá často slabší školní prospěch, což bývá důsledkem jeho neukázněnosti. U ostatních žáků bývá neoblíbený, vzbuzuje u nich spíše strach než sympatii. Vychutnává si pocit moci nad druhými. Bývá krutý, zlomyslný, škodolibý. Ubližování druhým bývá pro něho radostí. Svou suverenitou snadno získává příznivce, kteří se mu obdivují a asistují z hlouposti, strachu. Je výborný manipulátor, své slabosti a nedostatky dokáže skrývat, poukazuje na nedostatky druhých. Mívá zakrnělé svědomí (pokud vůbec nějaké má). Chová se dobře jen tehdy, když se mu chce nebo když je to pro něj výhodné. Nezná pocit viny, chybí mu náhled na jeho nemorálnost, a proto i trest vnímá jako křivdu. Úcta k člověku je mu cizí a vyznačuje se nedostatkem empatie. Agresor si šikanou „*hojí mindrák*“, je navenek tvrdý právě proto, že trpí pocity méněcennosti, nedostatkem sebevědomí, závidí svým spolužákům harmonický rodinný život nebo něco jiného. Nedostatek sebevědomí je ovšem u agresorů většinou skrytý, dokonce nevědomý, takže se jeví jako *sebejistí, suverénní a neúzkostní, žádni „ušlápnutí chudáčkové“* (Říčan, Janošová, 2010, s. 56).

Cíle agresora - oběť chce ponížit, zranit, vyděsit.

Kolář (2001) odpozoroval tři zajímavé typy šikanujících agresorů z praktického diagnosticko-nápravného hlediska (Kolář, 2001, s. 86 -87).

- **1 typ – agresor hrubý, fyzický**
Vnější forma šikanování - šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, má narušený vztah k autoritě.
Specifika rodinné výchovy – častý výskyt agrese a brutality rodičů - jako by agresori násilí vraceli nebo ho napodobovali.
- **2 typ – agresor jemný a kultivovaný**
Vnější forma šikanování – násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.
Specifika rodinné výchovy – časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.
- **3. typ – agresor srandista**
Vnější projevy šikanování – šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Tento jedinec je sebevědomý, optimistický, výmluvný.
Specifika rodinné výchovy – hranice v této výchově jsou naprosto nejasné, je snižená mravní hodnota.

2.4.2 Osobnost oběti

Říci, jak vypadá typická oběť šikany, není tak jednoduché. Může se jí stát téměř každý. Přesto na školách existují „*typické*“ oběti, které jsou opakovaně týrané.

Šikana hrozí například dítěti, které přijde jako nové do seřazeného kolektivu. Není ani vzácností, že se dítě stane předmětem nepřátelství skupiny pro nějakou svou přednost.

Nejsilnějším „*magnetem*“ chronicky šikanovaných obětí je jejich příliš viditelná *bojácnost* a *zranitelnost*. Důležitá je i jejich vrozená „slabá“ reaktivita v zátěžových situacích. Na rozdíl od agresorů ve střetech ztrácejí hlavu, propadají panice, hrůze, výčtům svědomí, přílišné sebekritičnosti. V tomto smyslu žáci, kteří jakoby přitahují násilí, nemusejí být vždycky fyzicky slabí, nemusejí mít tělesný handicap. Někdy se stane obětí chlapec, který by mohl skály lámat, ale psychicky je zcela bezbranný. Jakýkoliv náznak agrese a měření sil ho viditelně vystraší (Kolář, 2001, s. 87).

Oběti bývají často nějak oslabené – mívají v širším slova smyslu tělesný nebo psychický handicap, případně se liší od skupinové normy a jsou v menšině. Z tělesných handicapů se poměrně často vyskytuje malá fyzická síla, obezita, tělesná neobratnost, nějaká mimořádnost ve vzhledu (brýle, ryšavé vlasy). K psychickým znevýhodněním se řadí například hyperaktivita s poruchou pozornosti (ADHD), specifické poruchy učení (dyslexie, dysortografie apod.), koktavost. Typická oběť šikany bývá tichá, plachá, citlivá. Má sklon pociťovat zahanbení bez dostatečného důvodu. Těžko se prosazuje mezi vrstevníky.

Oběti šikanování samy sebe posuzují jako méně inteligentní a méně schopné. Obvykle trpí nízkým sebevědomím, což se odráží v tom, že působí navenek nejistě a úzkostně (Pöthe, 1999, s. 118).

Obětí se snadno stává dítě, které se ukáže jako *velmi citlivé* k běžnému posměchu, které snadno ztratí sebekontrolu a jehož chování, je-li dítě šikanováno, poskytuje přihlížejícím zábavnou podívanou. *Rasová odlišnost* – především barva pleti. Dítě ze sociálně slabé rodiny,

kdy rodiče nemají např. na značkové oblečení. Některé oběti však mají útočné chování, čímž provokují agresory. Motivací je snaha navázat vztah skrze provokaci i za cenu výprasku.

Kolář rozlišuje oběti (Kolář, 2001, s. 89):

1. oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem,
2. oběti „silné“ a nahodilé,
3. oběti „deviantní“ a nekonformní,
4. šikanovaní žáci s životním scénářem oběti.

Dan Olweus, norský průkopník boje proti šikaně, je přesvědčený, že mnohé oběti pocházejí z příliš ochranných rodin. Sem patří opatrné, citlivé děti, které mají tělesný vztah k matce a citově vzdáleného, odtažitého otce, a z rodin, jež chovají své děti, nebo jedno konkrétní „speciální“ dítě jako v bavlnce. Jiné oběti pochází sice z milujících, ale tichých, uzavřených domácností, v nichž si nepotřebují nacvičovat napjaté, sociálně výbušné situace a mají jen omezené možnosti stýkat se s lidmi mimo okruh nejužší rodiny. Některé oběti mají panovačné, tradiční nebo nejisté rodiče, neschopné strpět odlišný názor. Jiné mají rodiče, kteří sami zažili (či zažívají) agresi a pocit bezmoci a přenášejí své obavy na děti (Fieldová, 2009, s. 59).

2.4.3 Třídní „Publikum“

Agresori často šikanují nejen pro radost z trýznění oběti a pro výhody, které jim poskytuje její ztotočnění, ale i kvůli spolužákům, kterým chtějí imponovat a předvést svou moc.

Děti, které jsou svědky šikany, získávají novou zkušenost: *Vidí, jak se děje opakovaně, něco zakázaného, něco, co je jednoznačně zlé podle norem, ve kterých byly dosud vychovávány.* Pokud šikana trvá týdny nebo i měsíce, pak tato zkušenost spolu se strachem proměňuje mentalitu třídy. Jedno po druhém se děti přidávají na stranu agresorů. Počet těch, kteří se šikany aspoň okrajově aktivně zúčastňují, roste mimo jiné i proto, že přidat se na stranu *moci* poskytuje pocit bezpečí. (Říčan, Janošová, 2010, s. 64).

Velké nebezpečí šikany spočívá v tom, že se netýká jen bezprostředních účastníků, ale všech přítomných, kteří se ocitají v procesu prorůstání vztahové patologie a jako takoví:

- na násilí neupozorní,
- oběť nebrání,
- agresory nezastaví,
- později násilí tolerují,
- v pokročilých stádiích šikany se do ní někdy i aktivně zapojují.

2.4.4 Pedagog

Hlavním „*nástrojem*“ pedagoga při ovlivňování skupiny a jednotlivců je jeho osobnost a výchovný styl, který uplatňuje. Jestliže má pedagog potřebu ovládat druhé svojí mocí, trestat a přikazovat, tím nepřímou, ale účinně podporuje ducha šikanování. *Musí sám sobě rozumět a znát své možnosti. Jinak řečeno, potřebuje umět reflektovat sám sebe i svůj vztah k žákům. Není-li tomu tak, potom nevyhnutelně na svých svěřencích a celé skupině páchá škody* (Kolář,

2001, s. 91). Závažných nedostatků může být celá řada: od morální nezralosti přes absenci nadání pro pedagogickou práci. Zhoubné důsledky vzhledem k šikanování mají zejména nedostatky v oblasti motivace a mravnosti.

Většina pedagogů mají postoj k šikaně *pasivní, vyhýbavý. Častý postoj: „Ať si to děti vyřídí mezi sebou!“ Je skutečně optimální nechat děti, aby se na svých drobných sporech učily sebeprosazování, umění kompromisu, usmířování atd., a to i za cenu drobných křivd, ke kterým při tom dochází. V případě šikany to ovšem neplatí, šikana je, školou bezprávi, bezohlednosti a zbabělosti* (Říčan, 1995, s. 41).

Někteří učitelé diskutují o šikaně ochotně a otevřeně, protože si uvědomují význam jejího potírání, a uvádějí přesvědčivé případy toho, jak si v jednotlivých případech poradili.

Šikanu nevědomky podporují i osobnostně nevyzrálí pedagogové, kteří nedokáží ve třídách vytvořit pozitivní atmosféru náklonosti, vcítění, soucitu a porozumění. Chybí jim schopnost uvidět trápení slabých žáků. Krajně podezřelé okolnosti přehlížejí a paradoxně oceňují „subtivní“ agresi silných vůči obětem.

Učitelé často podceňují vážnost situace. Někdy dokonce dá podnět k šikaně sám učitel, když nesprávně použije ironii, nebo dokonce dítě přímo před třídou zesměšňuje.

Říčan, Janošová (2010) podotýkají: *Děti jsou často zklamány tím, jak málo učitelé proti šikaně dělají, jak ji přehlížejí, jak podceňují utrpení, které znamená pro oběti, jak polovičatě a neobratně ji vyšetřují a jak málo ji trestají.* Takový vlažný přístup agresory nepřímo povzbuzuje (Říčan, Janošová, 2010, s. 66).

Jedním z důvodů, proč mají někteří učitelé sklon šikanu přes její závažnost ignorovat – a tím jí dávat volnost, je jejich neschopnost jednotlivé případy vyřešit a kázeňsky zvládnout. Velmi často jim k tomu chybí jak odborná průprava, tak podmínky (Říčan, 1995, s. 41).

2.4.5 Varovné signály

Mnohdy je těžké určit hranici mezi nevinným škádlením a šikanou, vnitřní rozdíl je opravdu značný.

Pocit, že jsem šikanován, je do značné míry subjektivní. Co je pro někoho „*legráckou*“ či *klukovinou*“, může jinému způsobovat psychické problémy. Ten, komu skutečně ubližují, však rozdíl mezi šikanou a škádlením většinou bezpečně pozná. Při škádlení *je mezi aktérem a obětí vyrovnaný poměr sil, není vítěze ani poraženého. Škádlení je legrací, zábavou pro obě zúčastněné strany* (Vágnerová, 2009, s. 74). Šikanou se baví jen agresor, šikanovanému jedinci způsobuje ponížení a bolest.

Vzhledem k tomu, jak je šikana nebezpečná, měl by mít učitel vždy otevřené oči i pro její nenápadné známky, jež může pozorovat v běžném životě školy.

Dítě může být šikanováno i v přítomnosti učitele. Probíhá to sice méně nápadně a mírněji, než když se učitel vzdálí, ale často zcela zřetelně. Jde o přímé známky šikany. Kromě toho je třeba se zaměřit i na známky nepřímé. To jsou běžně pozorovatelné známky, ze kterých můžeme usuzovat na to, že dítě je šikanováno, i když nejsme bezprostředními svědky ve chvíli, kdy mu jiné děti ubližují (Říčan, Janošová, 2010, s. 75).

Přímé známky šikany (Vágnerová, 2009, s. 76-79):

- *posměšné, poznámky*, pokořující přezdívka, nadávky, hrubé a vulgární žerty na účet šikanovaného,
- *kritika* žáka, výtka na jeho adresu pronášené nepřátelským až nenávislným nebo pohrdavým tónem,
- *nátlak na žáka*, aby dával šikanujícímu *věcné nebo peněžní dary*,
- *příkazy*, které dostává šikanovaný od jiných spolužáků panovačným tónem, *a skutečnost, že se jim dítě podřizuje*, „kamarádům“ posluhuje,
- nátlak k vykonávání nemorálních až trestných činů či k spoluúčasti na nich,
- honění, strkání, š'ouchání, rány, kopání, které nejsou třeba zvlášť silné, nápadné však je, že je *oběť neoplácí*,
- rvačky, ve kterých je jeden z účastníků *zřetelně slabší* a snaží se z nich uniknout.

Přímé varovné signály vypovídají o tom, že situace vyžaduje neprodleně řešení.

Nepřímé známky šikany:

- dítě je o přestávkách často samo, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády ze třídy,
- při týmových sportech bývá dítě voleno do mužstva mezi posledními,
- o přestávkách vyhledává blízkost učitelů, do třídy vchází na poslední chvíli,
- má-li dítě promluvit před třídou, je nejisté, ustrašené,
- působí smutně až depresivně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči,
- zhoršuje se jeho školní prospěch,
- mívá více absencí, případně i neomluvených, vyhýbá se zejména tělesné výchově,
- jeho věci jsou poškozené nebo zničené,
- má zašpiněný nebo poškozený oděv,
- má odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které dítě nedovede uspokojivě vysvětlit,
- opakovaně nesvačí, protože své jídlo dalo „kamarádovi“,
- odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy.

Šikanované děti se nacházejí v krajní nouzi. Zoufale potřebují pomoc svých rodičů. Problém však je, že si velmi často samy o ni nedokážou říct. Proto by *rodič* neměl přehlédnout *varovné signály* (Říčan, 1995, s. 50):

- za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi,
- dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem,
- dítě má nechuť jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo). Odkládá odchod z domova, případně můžeme na dítěti pozorovat strach. Ztráta chuti k jídlu,
- dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem,
- dítě chodí domů ze školy hladové,
- dítě usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu,
- dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně,
- dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody, případně doma krade peníze,
- dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí,
- dítě si stěžuje na bolesti břicha, hlavy, snaží se zůstat doma. Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem).

Jednotlivé signály samy o sobě ještě nevypovídají o tom, že jde skutečně o šikanování. Významná je „váha“ kontextu situace, frekvence opakování a množství jednotlivých projevů (Vágnerová, 2009, s. 78).

2.5 Následky šikany pro oběť

Šikana je jako granát, jehož střepiny létají do všech stran. Poškozuje oběti a jejich rodiny, školu, přihlížející, agresora i obec. Oběti šikany trpí pochopitelně nejvíce.

Všechny druhy šikany mohou dítě zranit. *O tom, jak těžké budou její následky, rozhoduje osobnost oběti, podpora, kterou jí poskytla škola a rodiče, reakce vrstevnické skupiny a agresorův styl* (Fieldová, 2009, s. 64).

Oběti nevypadají, nemluví a nechovají se jako normální, šťastné děti. Je na nich znát, že vzniklou situaci těžko snášejí. *Pohledem, výrazem, odstínem pleti, řečí těla, hlasem i slovy dávají najevo strach, hněv, stres a bezmoc* (Fieldová, 2009, s. 64).

Když je dítě zraněno šikanou, důsledky se projeví v některých nebo ve všech následujících oblastech (Fieldová, 2009, 69):

Psychické následky

- frustrace sociálních potřeb oběti
- snížená schopnost navazovat a udržovat vztahy
- nízké sebehodnocení (jedinec v minulosti vystavený šikaně neusiluje o lepší společenskou pozici, nýbrž má tendenci stát se outsiderem)
- špatný vztah ke škole a k lidem
- stálé napětí, špatná nálada a smutek
- úzkostné stavy, strach vedoucí k poruchám spánku, zvýšené únavnosti a neúspěchům ve studiu i v soukromém životě
- některé oběti svůj vztek zvnitřňují a propadnou smutku, sklíčenosti, mírné depresi a plačtivosti
- oběť získává pocit, že není v pořádku a šikanování si zaslouží

Zdravotní následky

- úrazy způsobené vzájemným násilím (zlomeniny, škrábance, modřiny, otřes mozku)
- totální vyčerpání organismu (pokud šikana trvá měsíce)
- rozvoj psychosomatických onemocnění (např. astma, alergie, poruchy trávení, poruchy spánku, bolesti hlavy)

Sociální následky

- zhoršený prospěch
- členství v rizikových partách
- horší využívání vlastních (duševních) schopností – nízké vzdělávací ambice
- ztráta iluzí o společnosti, která by měla každému člověku zajistit ochranu proti jakékoliv formě násilí
- narušení mravních a morálních postojů

Šikanování zanechává na oběti často vážné následky. Nese s sebou psychickou deprivaci, narušuje osobnostní vývoj oběti, její sociální a osobnostní adaptaci, může vyústit v neurózu nebo různé psychosomatické poruchy. Systematická, dlouhodobá, brutální šikana často vede ke zhroucení oběti, propuknutí panické hrůzy, poruchám spánku a v některých případech také k sebezničujícím tendencím oběti.

V této kapitole jsme se zabývali problematikou šikanování. Rozdělili jsme šikanu do pěti stádií podle závažnosti. Dále jsme se zabývali osobností agresora i oběti. Vysvětlili jsme, že na rozvoj šikany má vliv skupina, učitel, a v neposlední řadě jsme definovali následky šikany, a to nejen pro oběť, ale pro všechny zúčastněné.

3 ZVLÁDÁNÍ ŠIKANY A PREVENCE

Zvládnutí šikany mezi dětmi je bezesporu náročný úkol, vyžaduje přiměřené praktické a teoretické znalosti.

Jedním z prvních předpokladů pomoci šikanovanému dítěti je přiznat si možnost přítomnosti šikany v jeho prostředí, například ve škole nebo jiném dětském kolektivu. *Abychom šikanu zvládli, musíme o ní vědět* (Pöthe, 1999, s. 125).

Podaří-li se omezit šikanu, ubude také vandalského ničení různých předmětů, klesne počet krádeží a zlepší se i celková atmosféra, kázeň a pořádek ve škole, zvýší se spokojenost dětí s pobytem ve škole.

Je nanejvýš potřebné, aby došlo ke spolupráci mezi školou a rodinami žáků.

3.1 Pomoc škole

Boj proti šikaně a její předcházení je jedním z řady úkolů, které škola má při výchově dětí. Děti šikanou skutečně trpí – jak v rámci své třídy, tak v rámci celé školy. Pedagog, který chce úspěšně šikanu odhalit, potřebuje být připraven na to, že změní tak trochu profesi a stane se laickým kriminalistou a psychoterapeutem. Navíc bude poskytovat ochranu a emoční podporu oběti. Pokud se dozvíme o konkrétním případě šikany, *prvním pravidlem je zachovat klid*. Pedagog by měl dát najevo nesouhlas s tím, co se stalo, a bezodkladně jednat. Nabídneme-li pomoc obětem v této záležitosti, získáme poměrně snadno jejich důvěru, spojenectví, iniciativní spolupráci.

Zpravidla šikanu vyšetřuje a celý případ řeší třídní učitel, který si vyžádá informace od všech vyučujících, případně od dalších dospělých. Ke každému závažnému případu neváhá přizvat výchovného poradce, případně i psychologa (Říčan, 1995, s. 50). Každý vážnější případ ohlásí třídní učitel řediteli školy. Základní školy mají stanovené krizové plány řešení šikany (Příloha 1).

Odkrýt šikanu bývá velice složité. Nejzávažnější negativní roli při jejím zjišťování hraje strach, a to nejen strach obětí, ale i pachatelů a dalších účastníků. Strach vytváří obvykle prostředí „*solidarity*“ agresorů i postižených.

Nejčastěji se šikana začne vyšetřovat na základě (Kolář, 2001, s. 109):

- informací od rodičů, jež mají podezření na šikanu,
- náhlým provalením šikany, jenž může nastat nečekaným příchodem pedagoga nebo vážným poraněním oběti,
- zoufalé reakce oběti nebo kamaráda, který tajně navštíví učitele a případ ohlásí; někdy napíše anonymní dopis a strčí ho pod dveře kabinetu.

Říčan (1995, s. 51) zdůrazňuje čtyři hlavní zásady správného postupu:

- chránit zdroj informací, neprozradit ho,
- prozradit co nejméně o tom, co nám už je, a zejména co nám dosud není známo, nebo to nemůžeme dokázat,
- vyslechnout poškozeného, obviněného a svědky; každého zvlášť a později jejich výpovědi konfrontovat,
- všechny výpovědi pečlivě zaznamenat.

Odhad závažnosti onemocnění – můžeme omezit na rozpoznání dvou stupňů:(Kolář, 2001, s. 11).

- 1) Počáteční onemocnění – první, druhý a třetí stupeň šikany
 - normy, hodnoty, postoje nejsou přijaty většinou kolektivu.
- 2) Pokročilé onemocnění – čtvrtý, pátý stupeň šikany
 - normy, hodnoty, postoje přijaty většinou třídy či úplně všemi.

Pokud diagnostikujeme počáteční stádium šikany, je v moci pedagogů pokusit se situaci zvládnout bez odborné pomoci. Zjistíme-li však pokročilé stádium šikanování, měli bychom postupovat následovně:

- zajistit ochranu obětem
- nedělat zásadní kroky ve vyšetřování
- využít možnosti spolupráce s některým z odborných pracovišť

Strategie vyšetřování

Schéma obezřetné a bezpečné strategie jsou platná všeobecně – jak pro počáteční, tak i pro pokročilá stádia, pro děti i pro mládež, pro všechny typy škol a školních zařízení. *Případná chyba nebo nedůsledné vyšetřování například u počátečního stadia šikanování i u dětí mladšího školního věku na základní škole může mít sice méně drastické, přesto však závažné následky pro oběti i celou skupinu* (Kolář, 2001, s. 112).

Řešení případu šikany v konkrétním kolektivu dětí nebo mládeže je vlastně otázkou hledání a nalezení optimálního způsobu, jak účinně pomoci oběti a šikanujícímu. Strategie vyšetřování je postavena na pěti zásadních krocích (Bendl, 2003, s. 61):

1. *Rozhovor s informátory a oběťmi* – v případě, že nedříve hovoříme s informátorem, potom ihned vyslechneme oběť. Nikdy nesmí být jako první vyslýchán agresor.
2. *Nalezení vhodných svědků* – vytipujeme členy skupiny, kteří budou ochotni pravdivě vypovídat. Zde se dělá nejvíce chyb.
3. *Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky* (nikoliv konfrontace obětí a agresorů) – výslech by měl probíhat jednotlivě, při těžkostech lze uskutečnit doplňující a zpřesňující rozhovory nebo konfrontaci dvou svědků.
4. *Zajištění ochrany obětem* – u počátečních stádií šikanování nejsou většinou mimořádná bezpečnostní opatření zapotřebí. Vždy je však nutné zajistit oběti ochranu. V nejtěžších případech je nutné dlouhodobě uvolnit oběť ze školy nebo jí zajistit okamžitý přechod na jinou školu.
5. *Rozhovor a agresory, případně konfrontace mezi nimi* – je to vždy *poslední* krok ve vyšetřování. Dokud neznáme vnější obraz šikanování a nemáme shromážděné důkazy, nemá smysl s agresory mluvit. Všechno zaprou a podezření vyvrátí nebo zpochybní. V rozhovoru s agresory se dá použít metoda „*přitlačení ke zdi*“. Například upozorníme, že při jakémkoliv náznaku šikanování budou okamžitě vyloučeni. Zároveň zdůrazníme, že k jejich snaze napravit situaci bude přihlédnuto ve výchovné komisi.

Všechny kroky strategie při vyšetřování šikany jsou nezbytné, nelze žádný krok vynechat. Pořadí je stálé, kromě čtvrtého kroku *zaměřeného na zajištění ochrany obětem*. Ten není pevný a lze ho podle potřeby měnit.

Úkolem strategie první pomoci je zmapování symptomů čili vnějšího obrazu šikanování. V praxi to znamená, že musíme najít odpovědi na následující otázky (Kolář, 2001, s. 113):

- Kdo je obětí, popřípadě kolik je obětí?
- Kdo je agresorem, popřípadě kolik je agresorů? Kdo je iniciátorem, kdo je aktivní účastník šikanování a kdo je obětí i agresorem?
- Co, kdy, kde a jak dělali agresori konkrétním obětem?
- K jak závažným agresivním a manipulativním projevům došlo?
- Jak dlouho šikanování trvá?

Výpovědi musíme řádně zapsat. Musíme mít jistotu, jak šikanování konkrétně probíhalo. Je to důležité pro úspěšné uplatnění metody vnějšího nátlaku a také pro osobní ochranu učitele před případnými stížnostmi rodičů agresora (Kolář, 2001, s. 114).

Náprava

Vyšetření konkrétního případu šikany představuje jen *první fázi* jeho zvládnutí. Následuje *druhá fáze* pedagogické řešení a náprava škod, které šikana napáchala zejména na vztazích mezi dětmi. Není toho málo, co je třeba napravit. *Poškozená je především obětí*. Byla *ponižována, týrána, izolována od skupiny, někdy i ztročována a vykořisťována*. Poškozen byl dále celý kolektiv třídy, ve kterém vládl strach, kde bylo narušeno etické vědomí, empatie a demokratické smýšlení.

Poškození jsou také agresori. Mají zkušenost, že je možno mít úspěch, dosáhnout svého nepřijatelnými prostředky. To v nich podporuje návyk používat těchto prostředků (Říčan, Janošová, 2010, s. 91).

Proces řešení konkrétního případu šikany můžeme rozdělit na tři fáze:

- vyšetření
- pedagogické zvládnutí
- prevence

Vyšetřování šikany se do určité míry prolíná s nápravou. Pro první pomoc lze použít dvě zásadní odlišné metody: (Kolář, 2001, s. 121).

A) Metoda vnějšího nátlaku

Záměr je prostý – přinutit trestem a strachem viníka k zastavení agresivního chování a k dodržování oficiálních norem. U této metody dává škola jasně najevo, že šikanu nebude tolerovat a že bude potrestána.

Metoda zahrnuje:

- individuální nebo komisionální pohovor
- oznámení o potrestání agresorů před celou třídou
- ochranu oběti.

Individuální nebo komisionální pohovor

Předpokladem konání pohovoru s agresory a jejich rodiči je úspěšné dokončení vyšetřování případu, kde jsou rodiče agresora seznámeni se všemi fakty šikanování. U počátečních podob šikanování u dětí často postačí vyvinout pedagogický nátlak mezi „čtyřma očima“ nebo při setkání třídního učitele, agresora a jeho rodičů. U pokročilých stádií je potřeba uplatnit nátlak prostřednictvím *komisionálního pohovoru*, u něhož platí tato pravidla:

- *seznámení rodičů s problémem* (učiní člověk, který případ vyšetřil, neměl by prozradit, odkud získal informace. Důležitá je citová snaha zmírnit šok rodičů z informace a přesvědčit je, že nechceme dítěti ublížit, ale pomoci mu.)
- *postupné vyjádření všech pedagogů*
- *vyjádření žáka*
- *vyjádření rodičů*
- *rozhodování komise za zavřenými dveřmi*
- *seznámení rodičů a žáka se závěrem komise*

Složení komise je různé, záleží na typu školy a dalších okolnostech. Užitečná je účast třídního učitele, výchovného poradce a ředitele nebo jeho zástupce, na učilištích mistr a vychovatele.

Nedoporučuje se, aby bylo na komisionální pohovor pozváno najednou více agresorů s jejich rodiči. Hrozí zde, že se rodiče agresorů sjednotí proti společnému nepříteli a chrání své dítě za každou cenu. Komisionální pohovor může mít nezanedbatelný *preventivně výchovný účinek* (trest, sankce).

Škola se poté rozhodne, kterým opatřením agresora potrestá. Říčan (1995) uvádí několik sankcí, kterými může škola agresora potrestat (Říčan, 1995, s. 56):

- zdržení žáka ve škole po vyučování;
- vyžádání náhrady za poškozený nebo zničený předmět;
- vyloučení ze zájezdu na hory, na nějž se dítě těší, nebo z nějaké jiné akce;
- umístění dítěte o přestávkách do blízkosti pedagoga;
- tzv. výchovná opatření (napomenutí, důtka třídního učitele nebo ředitelská důtka, podmíněčné vyloučení, vyloučení ze studia – netýká se ZŠ);
- snížení známky z chování;
- převedení do jiné třídy;
- umístění v diagnostickém ústavu;
- umístění v dětském domově.

Agresorovi mají pomoci pochopit, jak velké je jeho provinění, pro celý kolektiv je jeho potrestání odstrašující ukázkou spolehlivé odplaty, pro oběť je to určité zadostiučinění a podpora ohrožené sebeúcty.

Oznámení o potrestání agresorů před celou třídou

Druhou nezbytnou součástí nátlakové metody je informování žáků celé třídy o výchovných opatřeních. Úkolem pedagoga je přesvědčit žáky, že pracovníci školy dokáží spolehlivě zajistit ochranu slabých před silnými a respektování kázeňských norem školy. Samotný akt oznámení o potrestání viníka nelze podceňovat. Škola tím vyznačuje jednoznačně a pevné stanovisko: *Šikanování nebude trpěno! Viníci budou při odhalení potrestáni* (Kolář, 2001, s. 124).

Ochrana obětí

Poslední nezbytnou součástí metody nátlaku je zajištění ochrany obětí. Oběť šikany především chráníme před dalším ubližováním. Bezpečnost oběti může být dále posílána některým z následujících způsobů: (Kolář, 2001, s. 125).

- setkání pedagoga s loajálními informátory;
- stanovení ochránců oběti (ze třídy nebo z vyšších ročníků);
- intenzivní sledování situace, včetně docházky oběti;
- zprostředkování péče v odborném zařízení;
- vytvoření „horké linky“ s rodiči.

B) Metoda usmíření

Tato metoda je vlastně předstupněm minimální léčby celé nemocné skupiny, zasažené „virem“ šikanování. Pokouší se nikoliv v celé, ale ve zjevně nemocné části skupiny změnit vztahy, především mezi oběťmi a agresory, k lepšímu.

Je zde akceptováno řešení problému, tedy změna, „rozmrazení“ agresivního postoje, domluva a usmíření mezi aktéry šikanování. Potrestání se nekoná, místo toho nastupuje řízené společné hledání nápravy v neformální atmosféře. O změnu se usiluje prostřednictvím sdílení odlišných pocitů jednotlivých aktérů a podporováním schopnosti agresora vcítit se do oběti, mít s ní soucit a pochopit její utrpení. V některých vhodných situacích lze usmíření zpečetit dobrovolným odčiněním škod, které je přijatelné pro všechny účastníky (Kolář, 2001, s. 125).

Tuto metodu lze použít pouze u mírných forem šikany a tím pádem u počátečních stádií. Určujícím faktorem, zda se užije metoda usmíření, je téměř vždy postoj agresora. Oběť se většinou usmíření nebrání. Setkání se kromě agresora a oběti zúčastní i další žáci, nejlépe ti, kteří sympatizují s obětí. Cílem setkání je dovést účastníky k porozumění problému, společnému hledání nápravy a usmíření. Celá skupina se zapojí do debaty, jak situaci zlepšit, jsou vybrány nejlepší návrhy a domluví se další setkání.

Kolář (2001) uvádí konkrétní příklad: (Kolář, 2001, s. 130).

„Jak víte, situace ve třídě není dobrá. Sešli jsme se zde my, kterých se to nejvíce týká, abychom se domluvili, jak zlepšit neutěšené vztahy, kdy silnější ubližují slabším. Proměnit vztahy a usmířit se je naprosto nezbytné, abyste mohli dál společně existovat. Náprava je výhodná pro všechny, každému se vyplatí chodit do školy, kde je kamarádská a bezpečná atmosféra“.

3.2 Pomoc rodičům

Oběti jsou – obrazně řečeno – uvězněny uvnitř šikany, a proto nedokážou vidět situaci zvnějšku. V rámci vyřazených norem nemocné skupiny mají sklon přijímat své týrání jako „normální“, přizpůsobí se. Často hledají také příčiny svého utrpení v sobě, ve svých chybách. Není neobvyklé, že dítě zraněné agresory se snaží oklamat rodiče všelijakými výmluvami, například že si poranění způsobilo samo svou nešikovností (Kolář, 2001, s. 165).

Vzhledem k charakteru šikanování je důležité, aby rodiče byli vnímaví a rozpoznali, že něco není u dítěte v pořádku. Při podezřelých okolnostech by se měli pokusit k dítěti přiblížit.

Pokud se jim podaří získat jeho důvěru, utišit jeho strach a povzbudit ho, aby se svěřilo, mají téměř vyhráno.

Co tedy dělat, abychom dítěti ještě více neublížili? Jak postupovat, abychom mu skutečně pomohli? Kolář (2001) shrnuje rady pro rodiče obětí jak v této situaci postupovat (Kolář, 2001, s. 168):

- ujistit dítě svou ochranou a podporou,
- podrobněji zjistit co se stalo, kdy, kde, kolikrát, kdo tomu byl přítomen. Snažit se získat co nejúplnější obraz,
- pokud jde o pokročilé stádium šikanování, neposílat dítě do školy až do doby, získání jistoty, že se věc řeší správným způsobem,
- o všem informovat třídního učitele nebo ředitele,
- chtít sdělit, jak bude škola postupovat. Pokud škola nejeví zájem situace řešit, může rodič podat na školu stížnost a sám navázat kontakt s odborníky.

Dosud jsme mluvili o první pomoci při šikanování, to znamená, že jsme se zabývali léčbou příznaků. Ta má v boji proti tomuto zlu své nezbytné místo. Je to léčba rychlá a razantní, nicméně je to metoda pouze k uhašení požáru. *Bez léčby příčin na úrovni skupinového mechanismu nelze totiž zabránit, aby se šikanování neopakovalo.* Zaměříme tedy pozornost na způsob nápravy, kterou je léčba celé skupiny (Kolář, 2001, s. 171).

3.3 Léčba nemocné skupiny

Pro léčbu celé skupiny musíme znát kromě vnějšího obrazu i skupinovou dynamiku šikanování. Potřebujeme se zorientovat v systému sil a vztahů. Kolář (2001) uvádí, že k léčbě celé skupiny je zapotřebí podrobná diagnostika.

Rozlišuje dva typy (Kolář, 2001, s. 172-174):

- **Dynamická diagnostika**
Nepoužívají se v ní žádné testy, probíhá prostřednictvím obyčejného povídání, pozorování a ovlivňování skupiny při hravých a modelových situacích, v přirozeném prostředí školy. Tato diagnostika pomáhá navodit podmínky pro rozpoznání nemocných vztahů ve skupině a dalších skrytých charakteristik, jako jsou postoje, hodnoty a morálka.
- **Testová diagnostika**
Pomocí testů – zejména *sociometrie*, která měří sociální vztahy uvnitř malé skupiny, kde se členové bezprostředně znají.
Jako nejlepší východisko pro léčbu celé skupiny považuje Kolář (2001):

Hrabalův sociometricko-ratingový dotazník – SO-RA-D

Autorem dotazníku je Vladimír Hrabal (1976), slouží pro diagnostiku aktuálního stavu vztahů a interakcí v malých sociálních skupinách, zejména ve školních třídách na druhém stupni ZŠ a SŠ. Výsledky Sociometricko-ratingového dotazníku poskytují informace o vlivu každého jedince na ostatní členy skupiny, o jeho oblíbě u ostatních a celkové pozice ve zkoumané skupině, o vyváženosti nebo nevyváženosti jeho vlivu a

oblíby, ale také vztahu jedince k ostatním členům skupiny, tj. do určité míry i o tom, jak se tento jedinec ve skupině cítí, jak je spokojen se svou pozicí, zda je mezi ostatními rád, či nerád. Další zpracování umožňuje interpretovat celkovou soudržnost a stav emocionální atmosféry ve zkoumané skupině, zjistit, zda je tato skupina rozdělena na nějaké podskupiny, jaké jsou mezi těmito podskupinami interakce a vztahy, jak probíhá komunikace mezi nimi atd. Použitím sociometricko-ratingového dotazníku pro diagnostiku školní třídy je možno získat řadu informací o stavu třídy, o skupinové dynamice a dějích, které ve třídě probíhají. Dotazník umožňuje interpretovat interakce a vztahy ve třídě a podává tak informace, které jsou významné pro diagnostiku třídní skupiny. Tím, že přináší relevantní informace o žácích na vedoucích pozicích ve třídě, o tzv. "sociometrických hvězdách", naznačuje zároveň ideály, hodnoty a normy celé třídy i jednotlivých podskupin (Hrabal, 2002, s. 118).

Kolář (2001) však poukazuje na jedno slabé místo SO-RA-Du, a to, že nedokáže poskytnout údaje týkající se postojů žáků k šikaně a násilí. Nepoznáme z něj, jaké normy jsou ve třídě vyznávány. Proto Kolář vytvořil jako doplnění SO-RA-Du, *dotazník specifických sociálních rolí – DSSR. V podstatě jde o metodu „Hádej, kdo to je“, ve které žáci odpovídají na otázku tohoto druhu: Kdo se umí se spolužáky nejlépe prát? Kdo je odvážný a nebojí se? Soubor dotazů - specifické sociální role, postoje a vlastnosti. Cílem metody je vhléd do rozdělení sociálních rolí ve skupině, které mají vztah k násilí a ubližování slabším nebo k altruismu a ke spolupráci. Díky těmto poznatkům, které jsou vyhodnocovány v souvislosti s výsledky SO-RA-D, lze orientačně odhadnout podstatná fakta: (Kolář, 2001, s. 176).*

- *Kdo ubližuje,*
- *jakou úlohu a „funkci“ mají jednotliví žáci nebo podskupiny při šikanování,*
- *zda jsou ve skupině pozitivní a silné osobnosti, které nám mohou být oporou ke změně k dobrému,*
- *keré normy ve skupině převažují,*
- *jak vypadá konstelace postojů žáků k šikanování.*

Odbornou interpretací kombinace výsledků obou metod můžeme účinně čelit „obráceným“ výsledkům a jiným případným „mimikrům“ šikanování (Kolář, 2001, s. 176).

Základní intervenční program – ZIP

Základní intervenční program (ZIP) je určen pro celkovou léčbu skupin s počátečním stádiem šikanování. *Jeho léčebná síla by měla zvládnout až nejobtížnější případy počátečního (třetího) stadia (Kolář, 2001, s. 177).*

Cílem ZIP je zastavení sebedestrukce a nastartování sebeúdravného procesu skupinového organismu, především:

Třídní setkávání – *první podmínkou pro rozběhnutí ZIP je domluvení pravidelných setkání třídy. Časový prostor je zde věnován intenzivní léčbě vztahů. Dětem cíl vysvětlíme v jim srozumitelném jazyce – například tak, že se jednou týdně budeme scházet a mluvit o problémech, které nám dělají starosti (Kolář, 2001, s. 178).*

Pro zahájení léčby je nutné zavést určitou strukturu setkávání, a to:

- *kruhové uspořádání* – kruh lidí spojuje, umožňuje, aby všichni členové na sebe viděli,
- *zahájení* – pozdrav dětí a oznámení programu,
- *hry* - používání při zahájení pro rozehrání a uvolnění, ale prakticky k dosahování všech cílů ZIP. *Hry jsou nedocenitelné zejména pro nácvik nového chování, protože svoji strategii opírají o zábavnost a zajímavost* (Kolář, 2001. s. 179). Důraz klademe na hry s kooperativními pravidly, podporující vzájemnost a soudržnost,
- *téma dne* – vztahují se k hlavnímu problému třídy – šikanování čili poruše vztahů ve skupině, probíhá formou otázek a úkolů,
- *kolečko připomínek a dotazů* – kde děti mohou říci cokoliv – připomínky, kritiky, návrhy.

Demokratický duch vedení a pravidla komunity

Demokratické vedení ZIP prostřednictvím komunitních pravidel, vedoucí programu – morálně inteligentní a odborně uměli řešit problém šikanování společně s dětmi. *Musí vycházet z toho, že účinnější je dosažení dohody – konsenzu všech, nebo alespoň většiny, než autoritativní prosazování příkazu proti odporu většiny* (Kolář, 2001, s. 181).

Třídní charta proti šikanování

Specifická pravidla zaměřená výhradně na zabránění přímé i nepřímé šikaně. Zásadní význam má zejména pro agresory, kteří dostanou jasné mantinely. Pomáhá, aby se děti začaly učit vidět násilí z pohledu zákona – zde řádu třídy a důsledky jeho porušení, ale i z hlediska práv druhého člověka, čímž se uvádí v životě zlaté pravidlo: *Chovej se k ostatním tak, jak chceš, aby se oni chovali k tobě.*

Na vzniku třídní charty se podílejí všichni žáci, kteří sestaví pravidla chování v jejich třídě, ale také se domluví na případných trestech při jejich nedodržování.

Kolář ve své publikaci uvádí (Kolář, 2001, s. 184):

Motto:

Šikanování a jakékoliv ubližování nebude v naší třídě trpěno.

Všichni máme právo na bezpečí. Společně jsme proto domluvili pravidla, která budou chránit každého z nás. Svým podpisem potvrzujeme, že se smlouvou souhlasíme a v případě jejího porušení ponese následky.

Za inspirativního předchůdce charty lze považovat třídní pravidla formulovaná Olweusem (1993), (Kolář, 2001, s. 184).

1. nebudeme nikoho šikanovat,
2. pomůžeme spolužákům, kteří jsou šikanováni,
3. podpoříme začlenění izolovaných žáků do společných činností.

Spoluspráva

Je důležitá pro nastolení ozdravných změn ve skupinových normách a postojích. Východiskem pro fungování spolusprávy je vhodný výběr kandidátů pomocí SO-RA-Du, DSSR a jejich volba celou třídou. Z těchto žáků vybereme za pomoci veřejného hlasování členy spolusprávy, kteří si rozdělí role a úkoly ve třídě (Kolář, 2001, s. 185).

3.4 Prevence šikany

Podobně jako je tomu u většiny nemocí, i o šikaně platí, že je mnohem snadnější, účinnější a levnější zlu předcházet, než je později odstraňovat nebo proti němu bojovat.

Říčan (1995, s. 71) je toho názoru, že nebezpečí šikany lze snížit zejména *uplatňováním některých zásad, které všeobecně prospívají dětskému duševnímu a mravnímu vývoji a pomáhají vytvářet dobré vztahy v rodině i ve škole.*

K účinné prevenci a k efektivnímu řešení šikanování je zapotřebí určitých příznivých podmínek a okolností. Minimálním požadavkem je, aby zde byla snaha řešit problematiku šikanování ze strany vedení školy, učitelů, rodičů, ministerstva školství a dalších institucí, které mají co do činění s danou problematikou. *Bohužel, pořád existuje mnoho faktorů, které brání efektivnímu řešení šikanování, ať už se jedná o hraní „mrtvého brouka“ ze strany školy, která zcela popírá nebo zamlžuje pravý stav věcí, zatloukání agresorů a strach obětí přiznat kompetentním osobám, že jsou týrány, nekompetentnost některých učitelů, nezájem ze strany nadřízených orgánů vytvářet učitelům a žákům podmínky pro předcházení šikanování nebo pověstné házení klacků pod nohy ze strany rodičů a dalších subjektů* (Bendl, 2003, s. 67).

V oblasti šikanování se rozlišuje prevence primární a sekundární (Vavrečková, 2000, s. 26).

- Primární prevence – uplatňuje se v případech, kdy k šikaně nedošlo. *Spočívá ve výchově harmonické osobnosti dítěte, v informovanosti dětí, rodičů a veřejnosti o šikaně, preventivních aktivitách ve školách (pěstování zdravého sebevědomí, samostatnosti).*
- Sekundární prevence – se uplatňuje v situacích, kdy k šikaně už došlo a kde musí být použita taková opatření k nápravě, aby se problémy už znovu neobjevily.
- Terciální prevence – v oblasti šikanování v současné době prakticky neexistuje. Do budoucna je však nutné s ní počítat. Jedná se o možnost škol využít speciální pracoviště, která by pracovala celodenně především s agresory.

Základní předpokladem úspěšného boje proti šikaně je:

- připouštění si možnosti jejího vzniku a existence na škole,
- odvaha oběti a ochota okolí oznamovat na příslušná místa jednotlivé incidenty,
- pečlivý záznam všech případů šikanování (včetně údajů o širších souvislostech a přijatých opatřeních) a důsledné další sledování,
- odborná erudovanost učitelů, vychovatelů a ostatních pedagogických pracovníků v oblasti prevence a řešení šikanování,
- autorita učitele (formální i neformální) – pokud nemají žáci před učitelem respekt a k učiteli úctu, nebudou ani příliš respektovat jím navrhovaná a v praxi uplatňovaná opatření proti šikaně,
- dozor dospělých nad žáky (snižuje počet příležitostí k šikaně),
- dohoda o společném postupu,
- aktivní zapojení všech – tedy i nepedagogických pracovníků.

Předpokladem dosažení úspěchu v boji se školní šikanou je důsledné uplatňování *systémového přístupu*. Jediný způsob, jak vytvořit model ukázněné, nenásilnické školy, je postupovat systémově a zapojit do tohoto procesu každého, kdo má se školou co do činění.

Je třeba změnit školní klima. Důraz musí být kladen zejména na prevenci násilí mezi vrstevníky. Dan Olweus je jedním z prvních badatelů, kteří se zabývali rozvíjením těchto programů. Jeho myšlenky měly velký vliv ve skandinávských zemích a později i v USA. Podle Olweuse je důležité vytvořit školu charakterizovanou vřelostí, pozitivním zájmem, zapojením dospělých (Bendl, 2003, s. 82).

Šikana a boj proti ní je proces, který není nikdy ukončen. Kázeňská situace na škole se proměňuje. *Funkční systém je dynamická proměnná, která musí operativně reagovat na změnu situace, projevů a příčin nekázně, jakožto i ostatních podmínek vztahujících se k chování žáků* (Bendl, 2003, s. 82).

Proto Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) uvádí v metodickém pokynu jako důležité vzdělávání pedagogů v otázce šikany, zajišťování dostatečného dozoru nad žáky, stanovení jasných důsledků šikanování a dostatek literatury o této problematice. Důležité je i to, aby učitelé vnímali atmosféru ve třídách.

Dalším krokem školy je vytvoření Programu proti šikanování. Tento program si každá škola vytváří sama za spolupráce metodika prevence a program se stává součástí Minimálního preventivního programu (MPP). Cílem MPP je především zvýšení odolnosti dětí a mládeže proti sociálně patologickým jevům, které narušují zdravý osobnostní a sociální vývoj mladé generace. Dalším cílem je udržování zdravého klimatu školy s minimem kázeňských problémů, vytvoření bezpečného prostředí.

Fungování ucelené prevence dále předpokládá spolupráci škol a institucí se specialisty pro problematiku šikanování.

V rámci účinné prevence šikanování je důležité, aby škola spolupracovala s odbornými službami resortu školství (pedagogicko-psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče a s dalšími odbornými pracovišti poradenských a preventivních služeb v regionu, poskytujícími odbornou konzultaci a psychologickou péči, s metodiky preventivních aktivit a s dalšími odborníky v regionu.

Při podezření, že šikanování naplnilo skutkovou podstatu přestupku nebo trestného činu, je ředitel školy povinen oznámit tuto skutečnost Policii ČR. Školy jsou povinny bez zbytečného odkladu oznámit orgánu sociální právní ochrany skutečnosti, které ohrožují žáka, nebo že žák spáchal trestný čin.

Bendl (2003) uvádí instituce, které se věnují problematice šikanování: (Bendl, 2003, s. 168 -172).

- **Linka důvěry** – je bezplatná telefonická linka krizové pomoci pro děti a mladistvé, je v provozu denně 24 hodin po celý rok, ctí zásadu anonymity klienta, pomoc spočívá především v tom, že umožňuje dětem, aby se bez obav někomu svěřily se svými problémy. Aby se mohly poradit, jak se zachovat v určitých životních situacích. Zde mohou najít podporu, porozumění, radu či se mohou domluvit na zprostředkování konkrétní pomoci. Pracovníci některých linek bezpečí provádějí průzkumy šikany na školách a organizují školení pro učitele.
- **Prev – centrum** – toto občanské sdružení nabízí školám jak program primární prevence *drogových závislostí*, tak prevenci v oblasti *šikanování*. *V roli aktivistů prevence často vystupují studenti vysokých škol, kteří se ani tak nezaměřují na předávání sumy informací a zkušeností, mají snahu o povídání o tom, co děti zajímá, přitahuje.* Formou diskusí a práce na bázi dramatické výchovy, sociálně psychologického výcviku se pokoušejí ovlivnit *postoje a chování žáků pozitivním*

směrem. Spolupráce se školou v oblasti šikanování se výrazně zaměřuje na pěstování a rozvíjení sociálních dovedností žáků.

- **Bílý kruh bezpečí** – poskytuje odbornou bezplatnou a diskrétní pomoc obětem a svědkům trestných činů, podílí se na prevenci kriminality a usiluje o zlepšení práv a postavení poškozených v trestním řízení. Pomoc poskytují odborně způsobilí poradci (právníci, psychologové, sociální pracovníci). *Zabývá se též otázkami vlivu násilí v médiích na děti a mládež a s tím související problematikou agresivity a násilí* (Bendl, 2003, s. 171)
- **Lata** – je organizace pomáhající ohroženým dětem, mladým lidem a jejich rodinám. LATA (laskavá alternativa trestu pro adolescenty). Skrze vyškoleného dobrovolníka (musí být starší 18 let) poskytuje mladým lidem především vrstevnickou podporu, prostřednictvím níž jim pomáhá zvládnout nepříznivé nebo ohrožující životní situace a posilovat jejich samostatnost. Dobrovolníci udržují pravidelný kontakt s kurátorem mládeže či jiným profesionálem, který do LATA klienta dostal a na základě individuálního plánu se klientu věnuje. Klient tak zažívá pocit, že má o něho zájem někdo, kdo nedisponuje kriminálními sklony.
- **Amnesty International** – zabývá se porušováním lidských práv. Provádí výzkumy různé aktivity zaměřené na prevenci.
- **Občanské sdružení proti šikanování** – je státní organizace. Poskytuje odborné rady a zahájení právní pomoci obětem šikany a jejich příbuzným, jednání s orgány státní správy a samosprávy v oblasti právních předpisů týkající se problematiky šikany, spolupráci s institucemi, které by mohly pomoci v oblasti ochrany dětí a mládeže před šikanou. Dále se zabývá vzděláváním dětí a dospělých v oblasti prevence šikany a boje proti ní.

Institucí, které nabízejí pomoc školám, resp. žákům v oblasti prevence a řešení šikanování, je celá řada. Aby práce s žáky, kteří přicházejí do styku s šikanou, zejména s agresory a jejich oběťmi, byla efektivnější, je třeba, aby byly příslušné kompetentní instituce propojené, jak co do kompetencí, tak do vzájemné informovanosti (Bendl, 2003, s. 182).

V této kapitole jsme se zabývali zvládnutím šikany a prevencí. Začali jsme pomocí škole, kde jsme ukázali jednotlivé kroky a správné strategie při vyšetřování. Také jsme se zabývali možnými diagnostikami k léčbě nemocné skupiny a kapitolu jsme uzavřeli prevencí, kde jsme uvedli specializované instituce zabývající se šikanou.

4 VÝZKUMNÁ ČÁST- AGRESIVITA A ŠIKANA MEZI ŽÁKY NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE

Bakalářská práce se zabývá šikanou a agresivním chováním žáků na základní škole, respektive na druhém stupni základní školy.

Šikana je komplexní problém pedagogický, psychologický, sociologický a především mravní. Snaha o porozumění tomuto jevu a hledání cest k nápravě staví do ostrého světla závažné nedostatky školského systému v naší zemi. Šikanování se stává problémem, který postihuje stále více osob, nejčastěji dětí a dospívajících. Narazili jsme na obecnou tendenci ignorovat vážnost současné krize školy i společnosti, zakrývat drsnou, syrovou realitu nezvládnutého násilí a doufat, že rostoucí problémy se nějak vyřeší, pojedeme-li dále ve vyjetých kolejích (Říčan, 1995, s. 94).

Musíme si uvědomit, že šikana vnáší do třídy napětí, úzkost, zhoršuje výsledky vyučování a celkový psychický stav dětí, otupuje mravní citlivost. Kde šikana bují, hrozí každému dítěti, že se dříve nebo později stane její obětí.

4.1 Cíle a hypotézy výzkumu

Cíle prováděného výzkumu:

1. Zjistit výskyt projevů šikany na vybrané základní škole, respektive na druhém stupni a přístup k prevenci šikany. Zmapovat rozsah osobních zkušeností žáků, jak jsou žáci o šikaně informováni a jestli by uměli upozornit na šikanu probíhající v jejich okolí.
2. Posoudit platnost hypotéz:
H1: Většina respondentů uvede, že nemají dostatečné informace o tom, co je šikanování.

H2: Většina respondentů uvede, že se častěji setkali na základní škole se šikanou psychickou než fyzickou.

H3: Většina respondentů uvede, že pokud se stane svědkem šikany ve škole, svěří se nejdříve rodičům.

H4: Většina respondentů uvede, že pokud se stane obětí šikany ve škole, svěří se nejdříve rodičům.

4.2 Metodologie výzkumu

4.2.1 Dotazníkové šetření

Pro získávání dat jsem si zvolila kvantitativní metodu, ve formě dotazníku, který je vhodný z hlediska rychlosti sběru zkoumaných dat. Dotazník je jedna z nejfrekventovanějších metod kvantitativně orientovaného výzkumu. Jedná se o písemné kladení otázek a získávání písemných odpovědí. Osoba, která vyplňuje dotazník, se nazývá *respondent*. Jednotlivé prvky dotazníku se nazývají *otázky* (Gavora, 2010, s. 99). Samozřejmě jsem si uvědomila i nevýhody této metody šetření. Odpovědi mohou být zkreslené, ať již záměrně či z důvodu nepochopení otázky. S tím musíme při vyhodnocování počítat. Vzhledem k vysokému počtu respondentů se výsledky jeví i s tímto rizikem poměrně objektivní.

Dotazník obsahoval převážně uzavřené otázky, otevřené otázky a jednu otázku škálovanou. Respondent vybral jednu z možných odpovědí nebo doplnil odpověď. Pro vytvoření bezpečného prostředí žáků a pro větší otevřenost odpovědí byl dotazník anonymní. Při sestavování dotazníku jsem se inspirovala publikací M. Koláře – Bolest šikanování (2001, s. 224 -225). Ostatní otázky jsem si upravila podle potřeby výzkumu.

Dotazník obsahoval 16 otázek (Příloha 2).

Dotazník se zaměřuje na zkušenost jednotlivých dětí se šikanou. Sledujeme, kolik dětí se s šikanou na vlastní kůži setkalo, jak jsou žáci o šikaně informováni, jestli by uměli upozornit na šikanu probíhající v jejich okolí, zda se děti dokáží někomu svěřit a i to, zda ten, komu se svěřili, dokázal pomoci.

Na konci ledna roku 2015 jsem se zkontaktovala s paní ředitelkou mnou vybrané základní školy v Prachaticích. Seznámila jsem ji s cílem své bakalářské práce a s obsahem dotazníku, na základě kterého jsem mínila postavit praktickou část mé práce. Umožnila mi dotazníkové šetření a odkázala mne na konzultaci s výchovnou poradkyní školy. Následně byl proveden výzkum v rámci vyučovacích hodin. Sběr dat proběhl v období 16. – 20. 2. 2015. Výzkum byl anonymní a dobrovolný, žáci měli dostatek času na zpracování dotazníku. Potěšitelný byl pro mne fakt, že třídní učitelky požádaly o nahlédnutí do dotazníků a ocenily prospěšnost této aktivity pro poznání vztahů ve třídě a jako podkladu pro boj proti šikaně.

Získaná data byla zpracována popisnou statistikou pomocí programu Microsoft Office Excel 2010 a Microsoft Office Word 2010.

4.3 Popis zkoumaného vzorku

Ve své práci jsem se zaměřila na základní školu v Jihočeském kraji. Výzkum jsem prováděla na vybrané základní škole v Prachaticích, a to v sedmých a osmých třídách. Z důvodu zachování anonymity nebude uveden název školy dotazovaných respondentů. Výzkumu se zúčastnily čtyři třídy. Celkem bylo rozdáno 130 dotazníků, vyplněných se vrátilo 130. Návratnost tedy byla 100%.

5 VÝSLEDKY

5.1 Výsledky dotazníkového šetření

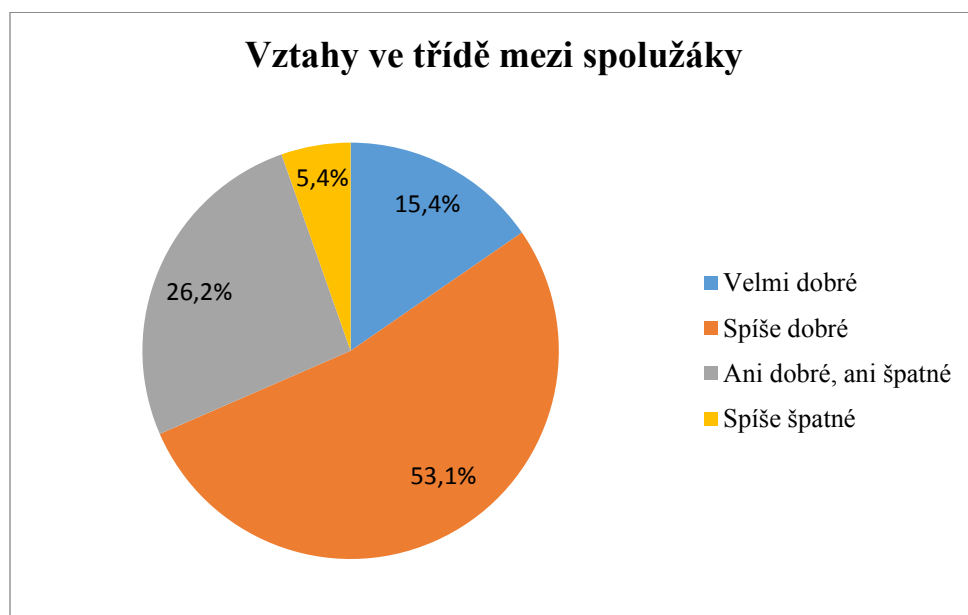
Otázky položené v dotazníku jsou vyhodnoceny jednotlivě, jen otázku 5 a 6 jsem vyhodnotila společně. Pro přehlednost jsou připojeny tabulky a grafy.

Tabulka 1 Vztahy ve třídě mezi spolužáky (vlastní výzkum)

Kategorie odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Velmi dobré	20	15,4
Spíše dobré	69	53
Ani dobré, ani špatné	34	26,2
Spíše špatné	7	5,4
Velmi špatné	0	0
Celkem	130	100

Z celkového počtu 130 respondentů (100 %) uvedlo 20 žáků (15,4 %), že ve třídě mají mezi spolužáky velmi dobré vztahy. Šedesát devět žáků (53 %) se domnívá, že v kolektivu mají spíše dobré vztahy. Vztahy ve třídě ani dobré, ani špatné pociťuje 34 dětí (26,2 %). Spíše špatné vztahy v kolektivu vnímá 7 žáků (5,4 %). Velmi špatný vztah v třídním kolektivu neuvedl ani jeden žák (0 %).

Graf 1 Vztahy ve třídě mezi spolužáky (vlastní výzkum)

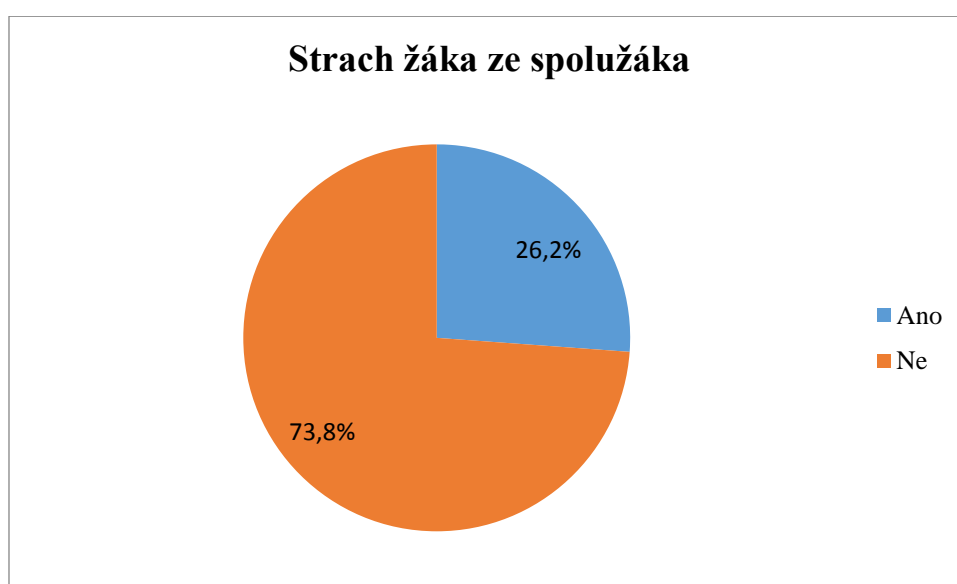
Graf 1 uvedený pro přehlednost k Tabulce 1.

Tabulka 2 Strach žáka ze spolužáka (vlastní výzkum)

Kategorie odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	34	26,2
Ne	96	73,8
Celkem	130	100

Z celkového počtu 130 žáků (100 %) se 34 dětí obává některého svého spolužáka (26,2 %). Většina dětí (73,8 %) nemá strach z žádného svého spolužáka.

Graf 2 Strach žáka ze spolužáka (vlastní výzkum)

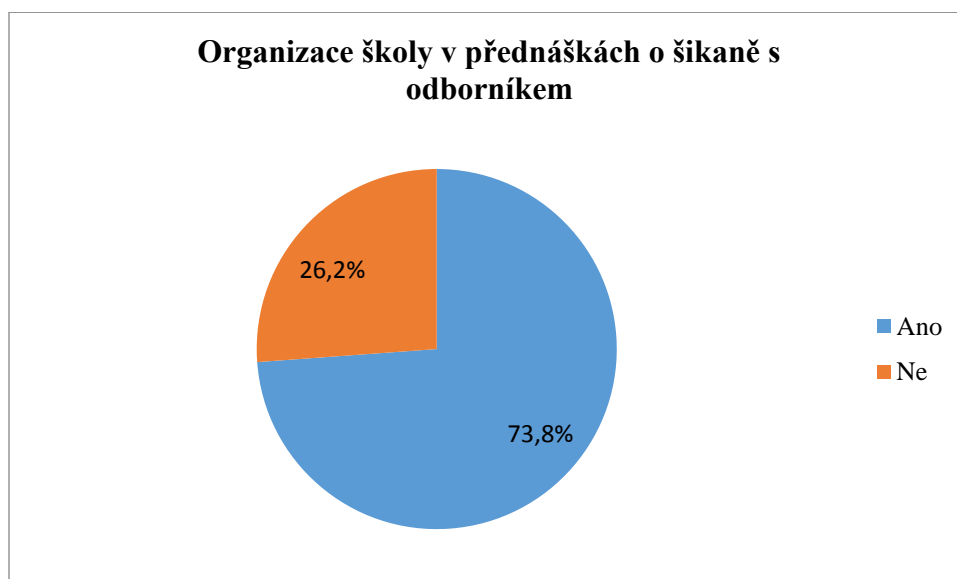
Graf 2 uvedený pro přehlednost k Tabulce 2.

Tabulka 3 Organizace školy v přednáškách o šikaně s odborníkem (vlastní výzkum)

Kategorie odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	96	73,8
Ne	34	26,2
Celkem	130	100

Z celkového počtu 130 žáků (100 %) uvedla většina dětí (96), že škola zorganizovala přednášku o šikaně s odborníkem (73,8 %). Někteří žáci základní školy (34) se nesetkali s odbornou přednáškou na téma šikana (26,2 %), což mohlo být způsobeno jejich nepřítomností ve škole (např. z důvodu nemoci) v den, kdy přednáška probíhala.

Graf 3 Organizace školy v přednáškách o šikaně s odborníkem (vlastní výzkum)

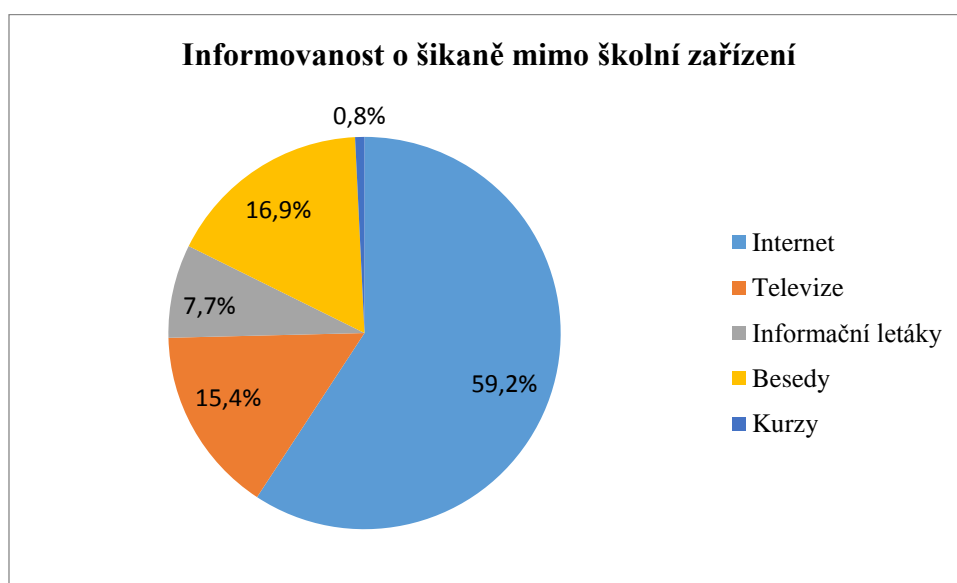
Graf 3 uvedený pro přehlednost k Tabulce 3.

Tabulka 4 Informovanost o šikaně mimo školní zařízení (vlastní výzkum)

Kategorie odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Internet	77	59,2
Televize	20	15,4
Informační letáky	10	7,7
Besedy	22	16,9
Kurzy	1	0,8
Celkem	130	100

Z celkového počtu 130 žáků základních škol (100 %) uvedlo 77 dětí, že se setkala s pojmem šikana na internetu (59,2 %). Dvacet žáků slyšelo o šikaně v televizi (15,4 %). Deset respondentů četlo o šikaně v informačních letácích (7,7 %). Některé děti se zúčastnily mimo školní zařízení besedy na téma šikana (16,9 %). Jeden žák byl přítomný na kurzu zabývající se šikanou (0,8 %).

Graf 4 Informovanost o šikaně mimo školní zařízení (vlastní výzkum)

Graf 4 uvedený pro přehlednost k Tabulce 4.

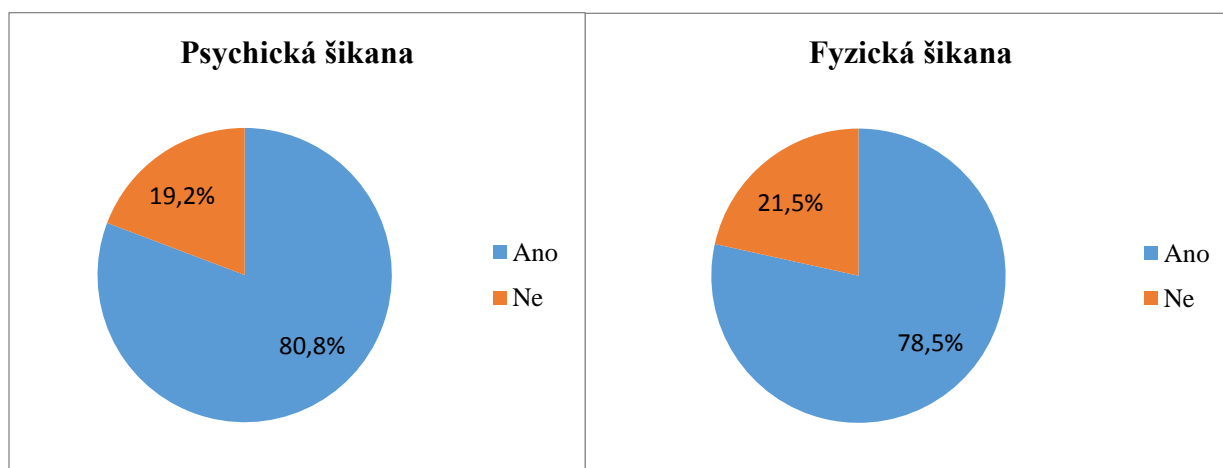
Tabulka 5 Znalost žáků pojmu psychická šikana x fyzická šikana (vlastní výzkum)

Kategorie odpovědi	Psychická šikana		Fyzická šikana	
	Absolutní četnost	Relativní četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	105	80,8	102	78,5
Ne	25	19,2	28	21,5
Celkem	130	100	130	100

Z celkového počtu 130 žáků základní školy (100 %) zná pojem psychická šikana většina (105) dětí (80,8 %). Dvacet pět dětí nerozumí pojmu psychická šikana (19,2 %).

Většina dětí zná, co znamená fyzická šikana. Správně odpovědělo 102 dětí (78,5 %), nejasnosti v oblasti fyzické šikany má 28 žáků (21,5 %).

Graf 5 Znalost žáků pojmu psychická šikana x fyzická šikana (vlastní výzkum)

Graf 5 uvedený pro přehlednost k Tabulce 5.

Tabulka 6 Znalost žáků pojmu šikana (vlastní výzkum)

Kategorie odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	86	66,2
Ne	44	33,8
Celkem	130	100

Z celkového počtu 130 žáků základních škol (100 %) dle odpovědí rozumí pojmu šikana 86 dětí (66,2 %). Jedna třetina dětí (44) nezná význam slova šikana (33,8 %).

Graf 6 Znalost žáků pojmu šikana (vlastní výzkum)

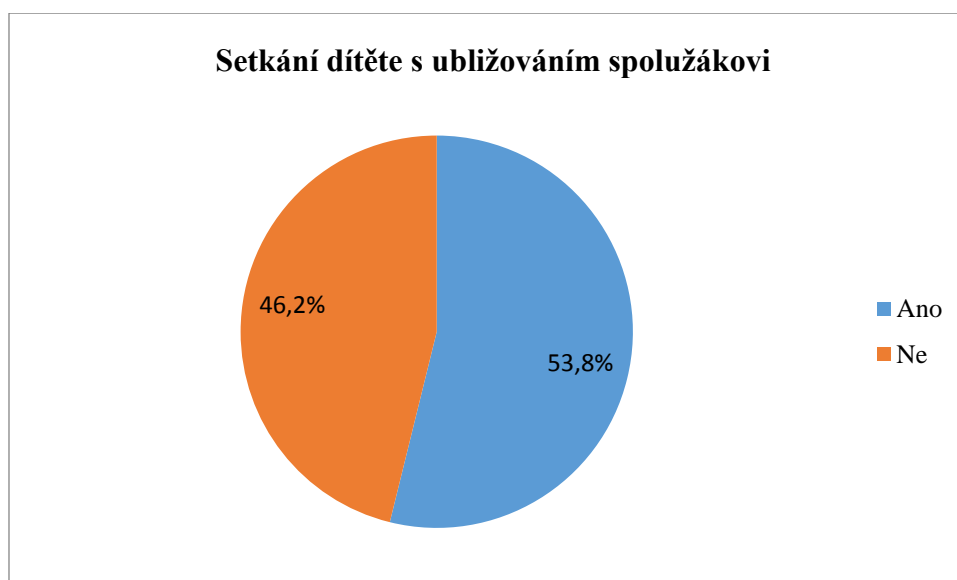
Graf 6 uvedený pro přehlednost k Tabulce 6.

Tabulka 7 Setkání dítěte s ubližováním spolužákovi (vlastní výzkum)

Kategorie odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	70	53,8
Ne	60	46,2
Celkem	130	100

Z celkového počtu 130 dotazovaných (100 %) uvedlo 70 dětí, že bylo přítomno ubližování druhému spolužákovi jiným žákem (53,8 %). Šedesát dětí se nesetkalo s ubližováním někomu druhému (46,2 %).

Graf 7 Setkání dítěte s ubližováním spolužákovi (vlastní výzkum)

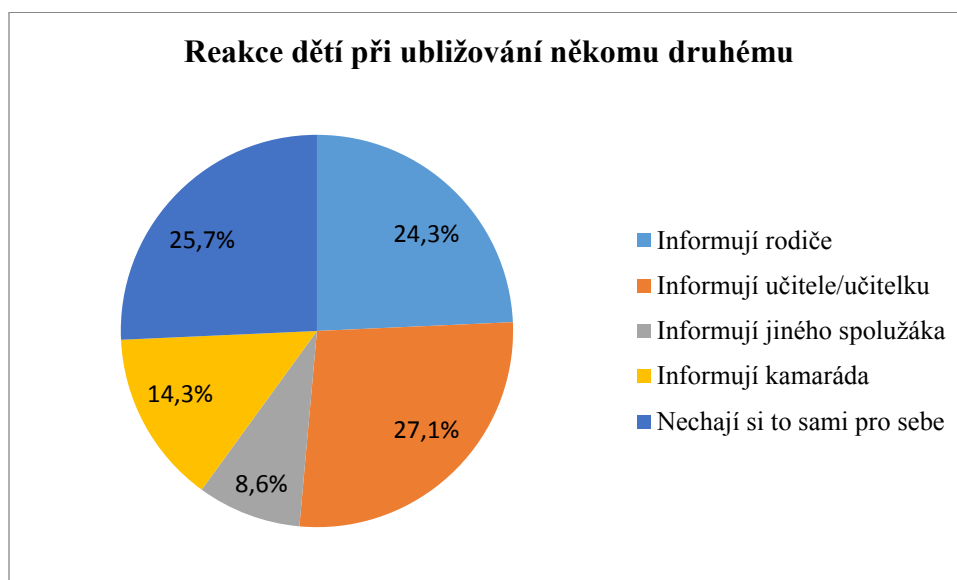
Graf 7 uvedený pro přehlednost k Tabulce 7.

Tabulka 8 Reakce dětí při ubližování někomu druhému (vlastní výzkum)

Kategorie odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Informují rodiče	17	24,3
Informují učitele/učitelku	19	27,1
Informují jiného spolužáka	6	8,6
Informují kamaráda	10	14,3
Nechají si to sami pro sebe	18	25,7
Celkem	70	100

Z celkového počtu 70 dětí (100 %), které se setkaly s ubližováním někomu druhému, se 17 dětí obrátilo na rodiče (24,3 %), 19 (27,1 %) žáků informovalo učitele/učitelku, šest dětí se obrátilo na jiného spolužáka (8,6 %). Deset dětí tuto skutečnost řeklo kamarádovi (14,3 %) a 18 žáků si to nechalo pro sebe a nikoho o tom neinformovali (25,7 %).

Graf 8 Reakce dětí při ubližování někomu druhému (vlastní výzkum)

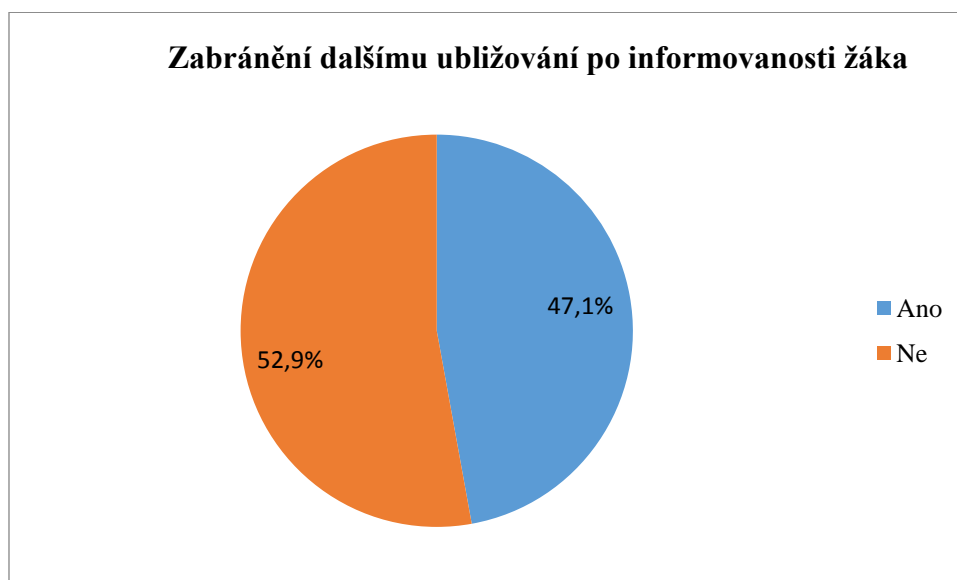
Graf 8 uvedený pro přehlednost k Tabulce 8.

Tabulka 9 Zabránění dalšímu ubližování po informovanosti žáka (vlastní výzkum)

Kategorie odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	33	47,1
Ne	37	52,9
Celkem	70	100

Z celkového počtu 70 žáků (100 %), které někoho informovali nebo si nechali skutečnost o ubližování někomu jinému pro sebe, uvedlo 33 dětí (47,1 %), že sdělení o ubližování jinému pomohlo a situace byla řešena. Třicet sedm dětí (52,9 %) uvádělo, že informování jiné osoby o ubližování nepomohlo a ubližování pokračovalo nadále.

Graf 9 Zabránění dalšímu ubližování po informovanosti žáka (vlastní výzkum)

Graf 9 uvedený pro přehlednost k Tabulce 9.

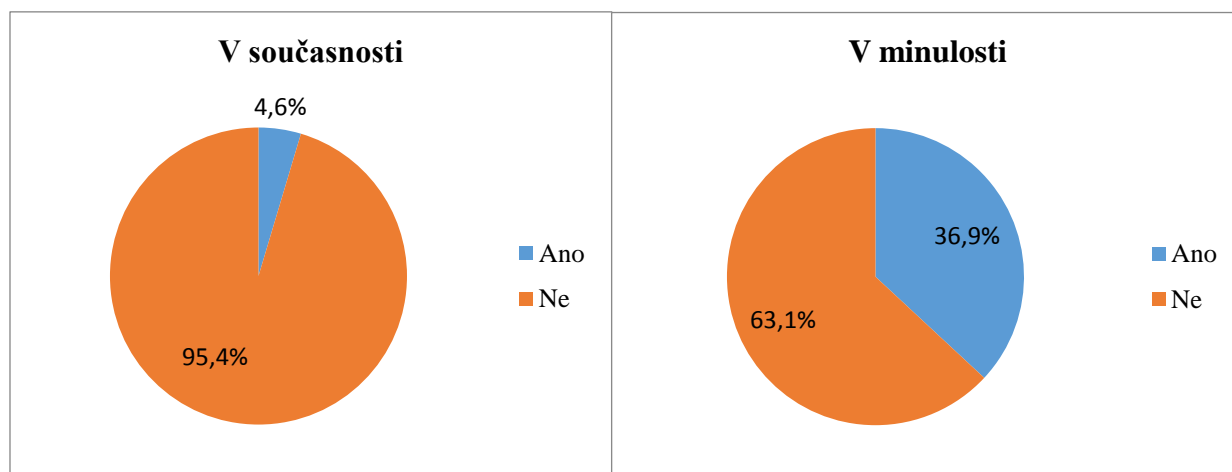
Tabulka 10 Žák – oběť ubližování minulost x současnost (vlastní výzkum)

Kategorie odpovědi	V minulosti		V současnosti	
	Absolutní četnost	Relativní četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	48	36,9	6	4,6
Ne	82	63,1	124	95,4
Celkem	130	100	130	100

Z celkového počtu 130 respondentů (100 %) se 48 dětí stalo obětí ubližování v minulosti (36,9 %) a 82 dětem nebylo ubližováno nikdy (63,1 %).

Šest dětí se stává obětí ubližování i v současné době (4,6 %), pravděpodobně u nich docházelo i k ubližování v minulosti. Většina dětí (124) se v současnosti nestává obětí ubližování někým jiným (95,4 %).

Graf 10 Žák – oběť ubližování minulost x současnost (vlastní výzkum)

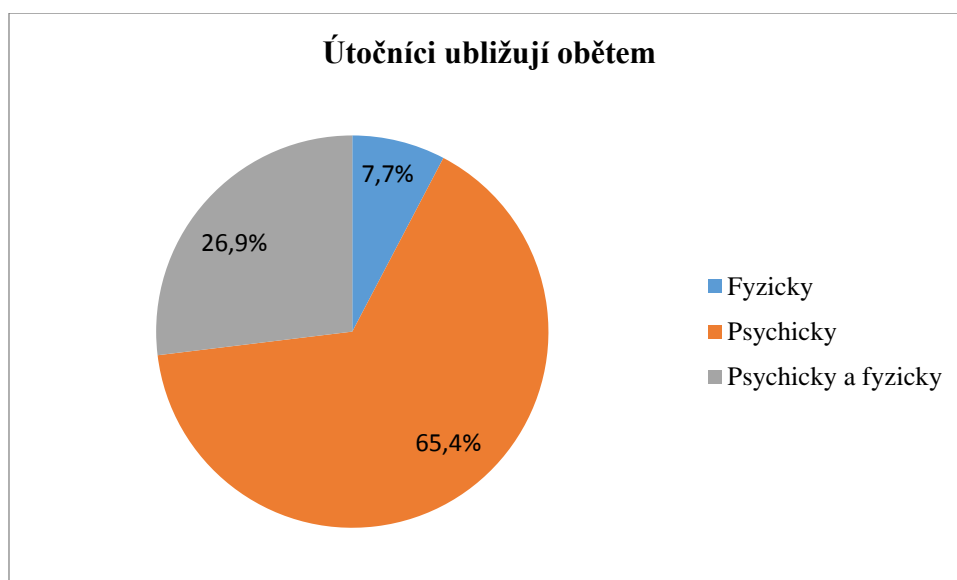
Graf 10 uvedený pro přehlednost k Tabulce 10.

Tabulka 11 Útočníci ubližují obětem (vlastní výzkum)

Kategorie odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Fyzicky	4	7,7
Psychicky	34	65,4
Psychicky a fyzicky	14	26,9
Celkem	52	100

Z celkového počtu 52 respondentů (100 %), kteří se setkali s ubližováním a stali se tak obětí, udává 34 žáků (65,4 %), že se setkala s psychickým ubližováním, čtyři děti s fyzickým ubližováním (7,7 %) a čtrnáct dětí se stalo obětí jak psychické, tak fyzické šikany (26,9 %)

Graf 11 Útočníci ubližují obětem (vlastní výzkum)

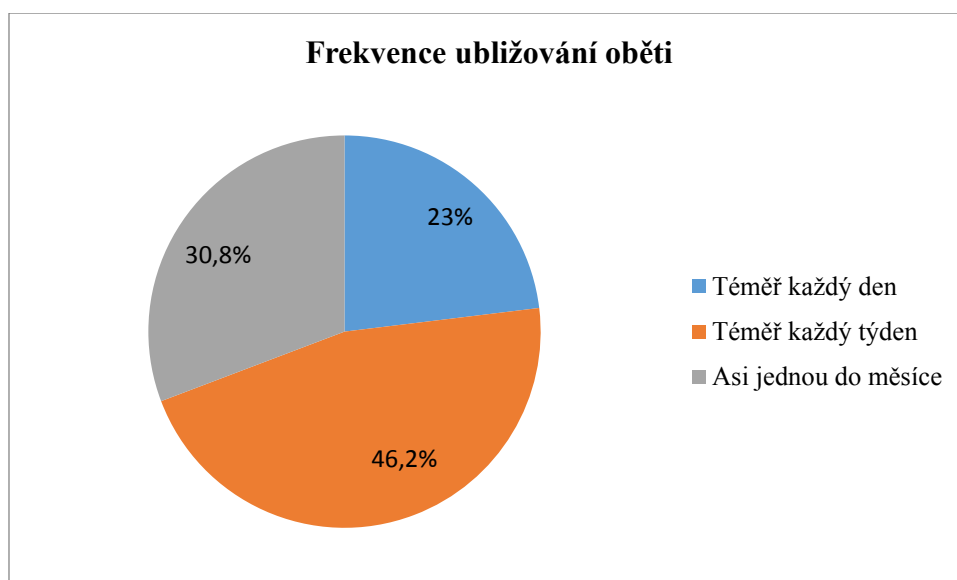
Graf 11 uvedený pro přehlednost k Tabulce 11.

Tabulka 12 Frekvence ubližování oběti (vlastní výzkum)

Kategorie odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Téměř každý den	12	23
Téměř každý týden	24	46,2
Asi jednou do měsíce	16	30,8
Celkem	52	100

Z celkového počtu 52 obětí ubližování (100 %), se s téměř každodenním ubližováním setkala 12 dětí (23 %), Dvacet čtyři žáků (46,2 %) udává četnost ubližování téměř každý týden a 16 žáků (30,8 %) se setkávalo s ubližováním asi jednou do měsíce.

Graf 12 Frekvence ubližování oběti (vlastní výzkum)

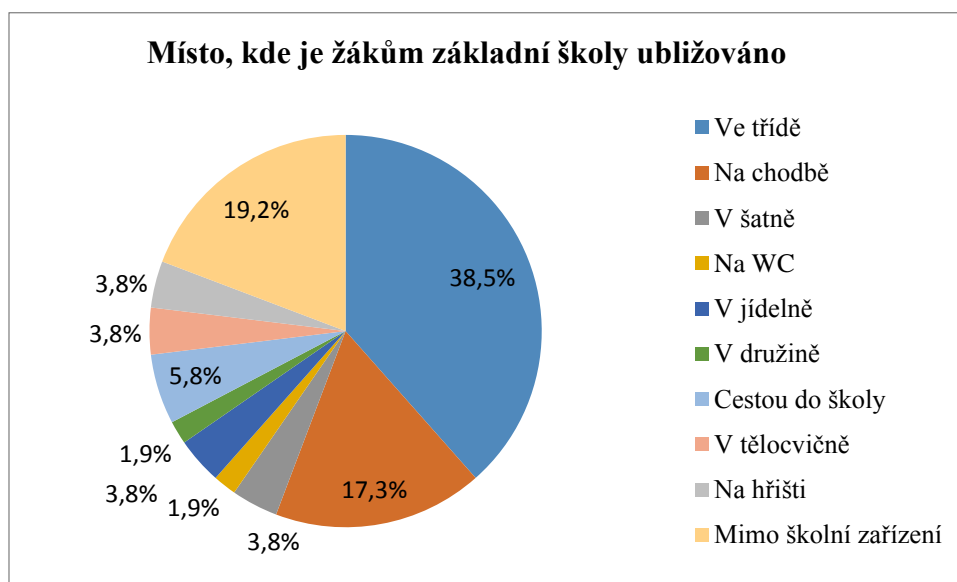

Graf 12 uvedený pro přehlednost k Tabulce 12.

Tabulka 13 Místo, kde je žákům základní školy ubližováno (vlastní výzkum)

Kategorie odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ve třídě	20	38,5
Na chodbě	9	17,3
V šatně	2	3,8
Na WC	1	1,9
V jídelně	2	3,8
V družině	1	1,9
Cestou do školy	3	5,8
V tělocvičně	2	3,8
Na hřišti	2	3,8
Mimo školní zařízení	10	19,2
Celkem	52	100

Z celkového počtu 52 žáků (100 %) uvedlo 20 dětí (38,5 %) jako místo, kde jim je nejčastěji ubližováno školní třídu, devíti dětem je ubližováno na chodbě (17,3 %). Mezi další nejčastější lokalitu, kde se dítě stává obětí, uvádějí respondenti (10) prostory mimo školní zařízení (19,2 %). Dále dochází ke střetům mezi obětí a útočníkem v šatně (3,8 %), na WC (1,9 %), v jídelně (3,8 %), v družině (1,9), cestou do školy (5,8 %), v tělocvičně (3,8 %) a na hřišti (3,8 %).

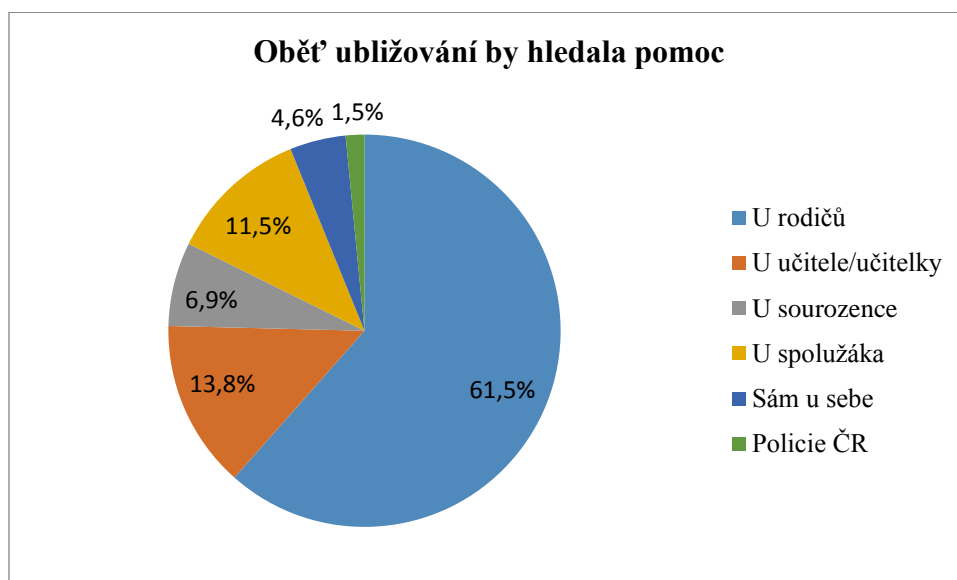
Graf 13 Místo, kde je žákům základní školy ubližováno (vlastní výzkum)

Graf 13 uvedený pro přehlednost k Tabulce 13.

Tabulka 14 Oběť ubližování by hledala pomoc (vlastní výzkum)

Kategorie odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
U rodičů	80	61,5
U učitele/učitelky	18	13,8
U sourozence	9	6,9
U spolužáka	15	11,5
Sám u sebe	6	4,6
Policie ČR	2	1,5
Celkem	130	100

Z celkového počtu 130 dotazovaných (100 %), by většina (80) hledala pomoc, pokud by se stala obětí šikany, u rodičů (61,5 %). Někteří žáci (18) by se obrátili na učitele/učitelku (13,8 %), devět dětí na sourozence (6,9 %), 15 dětí na spolužáka (11,5 %). Šest dětí by se nikomu nesvěřilo a spoléhaly by samy na sebe (4,6 %) a dva respondenti (1,5 %) by se rovnou obrátili na Polici ČR.

Graf 14 Oběť ubližování by hledala pomoc (vlastní výzkum)

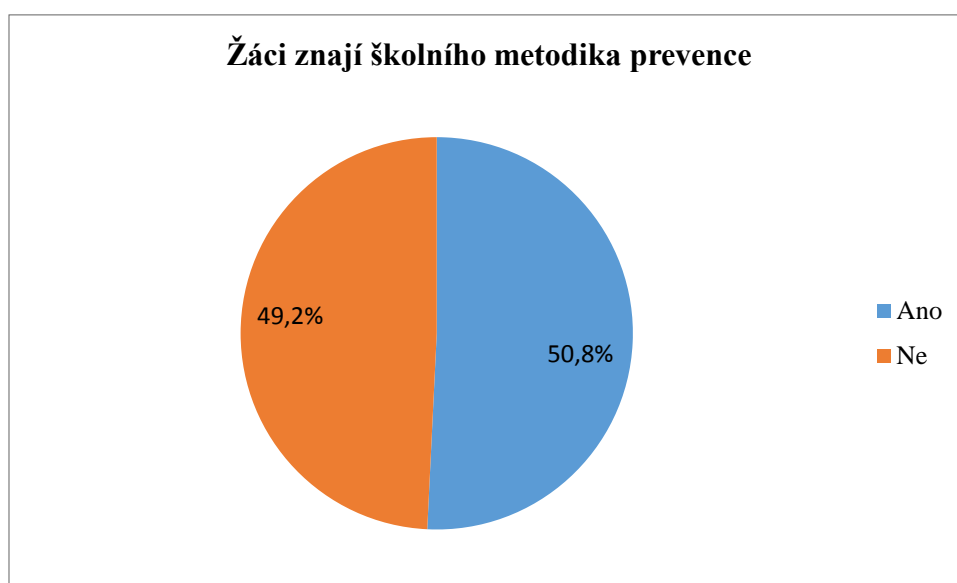
Graf 14 uvedený pro přehlednost k Tabulce 14.

Tabulka 15 Žáci znají školního metodika prevence (vlastní výzkum)

Kategorie odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	66	50,8
Ne	64	49,2
Celkem	130	100

Z celkového počtu 130 dotazovaných (100 %) zná 66 žáků svého školního metodika prevence (50,8 %) a 64 dětí (49,2 %) o školním metodikovi neví.

Graf 15 Žáci znají školního metodika prevence (vlastní výzkum)

Graf 15 uvedený pro přehlednost k Tabulce 15.

6 POSOUZENÍ PLATNOSTI STANOVENÝCH HYPOTÉZ

Celkem 130 respondentů odpovídalo na 16 otázek v dotazníku, které jsou podrobně vyhodnoceny výše. Byly stanoveny čtyři hypotézy, které můžeme nyní z dotazníkového šetření potvrdit nebo vyvrátit.

Dospěli jsme k těmto výsledkům:

H1: Většina respondentů uvede, že nemají dostatečné informace o tom, co je šikanování

Pro ověření této hypotézy nám posloužila otázka č. 7 z výzkumného šetření. Podle tabulky a grafu č. 6 vidíme, že z celkového počtu 130 žáků základní školy (100 %) dle odpovědí rozumí pojmu šikana 86 dětí (66,2 %). Jedna třetina dětí (44) nezná význam slova šikana (33,8 %).

Protože 66,2 % žáků uvedla správná tvrzení, která odpovídají tomu, co je šikana, **byla hypotéza H1 nepotvrzena.**

H2: Většina respondentů uvede, že se častěji setkali na základní škole se šikanou psychickou než fyzickou.

K ověření této hypotézy nám posloužila otázka č. 12, z výzkumného šetření. Podle tabulky a grafu č. 11 vidíme, že z celkového počtu 52 respondentů (100 %), kteří se setkali s ubližováním a stali se tak obětí, udává 34 žáků (65,4 %), že se setkali s psychickým ubližováním, čtyři děti s fyzickým ubližováním (7,7 %) a čtrnáct dětí se stalo obětí jak psychické, tak fyzické šikany (26,9 %).

Protože 65,4% žáků uvedlo, že se častěji setkali na základní škole se šikanou psychickou, **byla hypotéza H2 potvrzena.**

H3: Většina respondentů uvede, že pokud se stane svědkem šikany ve škole, svěří se nejdříve rodičům.

K ověření této hypotézy nám posloužila otázka č. 9 z výzkumného šetření. Podle tabulky a grafu č. 8 vidíme, že z celkového počtu 70 dětí (100 %), které se setkaly s ubližováním někoho druhého, se 17 dětí obrátilo na rodiče (24,3 %), 19 (27,1 %) žáků informovalo učitele/učitelku, šest dětí se obrátilo na jiného spolužáka (8,6 %). Deset dětí tuto skutečnost řeklo kamarádovi (14,3 %) a 18 žáků si to nechali pro sebe a nikoho o tom neinformovali (25,7 %).

Protože 27,1 % žáků uvedlo, že pokud by byli svědkem ubližování jejich spolužákovi, upozornili by na tuto skutečnost učitele/učitelku a jen 24,3 % žáků by informovalo rodiče, **byla hypotéza H3 nepotvrzena.**

H4: Většina respondentů uvede, že pokud se stane obětí šikany ve škole, svěří se nejdříve rodičům.

K ověření této hypotézy nám posloužila otázka č. 15 z výzkumného šetření. Podle tabulky a grafu č. 14 vidíme, že z celkového počtu 130 dotazovaných (100 %), by většina (80) hledala pomoc, pokud by se stala obětí šikany u rodičů (61,5 %). Někteří žáci (18) by se obrátili na učitele/učitelku (13,8 %), devět dětí na sourozence (6,9 %), 15 dětí na spolužáka (11,5 %). Šest dětí by se nikomu nesvěřilo a spoléhaly by samy na sebe (4,6 %) a dva respondenti (1,5 %) by se rovnou obrátili na Polici ČR.

Protože 61,5 % žáků uvedlo, že pokud se stane obětí šikany ve škole, svěří se nejdříve rodičům, **byla hypotéza H4 potvrzena.**

Je zajímavé, že pokud se stane dítě svědkem ubližování svému spolužákovi, obrátí se na učitele/učitelku 27,1 %, ale když se stane samo obětí šikany ve škole, svěří se rodičům a požádá je o pomoc 61,5 %.

6.1 Shrnutí výsledků výzkumu

Provedený výzkum zaměřený na problematiku šikany zkoumal vzorek 130 respondentů z řad žáků 7. a 8. ročníků základní školy v Prachaticích.

Výzkum přinesl toto zjištění:

Šikana označuje fyzické i psychické omezování či týrání slabšího jedince v kolektivu. Následky šikany si do dalšího života odnášejí všichni zúčastnění, největší dopad má každopádně na oběť.

Z celkového počtu 130 respondentů (100 %) uvedlo 69 žáků (53 %), že ve třídě mají mezi spolužáky spíše dobré vztahy. A 96 žáků (73,8 %) nemá strach z některého svého spolužáka.

Z celkového počtu 52 respondentů bylo 34 (65,4 %) jedinců šikanováno psychicky. Nejvíce bylo žákům ubližováno ignorováním, nadávkami, posměchem a ponižováním. Z fyzických forem násilí je nejčastěji uváděno bití, kopání a rány pěstí. S touto formou násilí se setkaly čtyři děti (7,7 %). Čtrnáct (26,9 %) jedinců pak uvádí, že je šikanováno jak psychicky, tak i fyzicky. Z tohoto počtu se pak setkalo s téměř každodenním ubližováním 12 dětí (23 %). Dvacet čtyři žáků (46,2 %) udává četnost ubližování téměř každý týden a 16 žáků (30,8 %) se setkávalo s ubližováním asi jednou do měsíce. Dvacet dětí (38,5 %) uvedlo jako místo, kde jim je nejčastěji ubližováno, školní třídu. Mezi další nejčastější lokalitu, kde se dítě stává obětí, uvádějí respondenti (10) prostory mimo školní zařízení (19,2%). Dále dochází ke střetům mezi obětí a útočníkem na chodbě budovy základní školy 17,3 % (9),

v šatně 3,8 % (2), v jídelně 3,8 % (2), v družině 1,9 % (1), v tělocvičně 3,8 % (2), na WC 1,9 % (1), na hřišti 3,8 % (2), cestou do školy 5,8 % (3).

Škola organizuje pro své žáky přednášky, diskuze nebo setkání s odborníkem na téma šikana - z celkového počtu 130 žáků (100 %) uvedla většina dětí (96), že škola zorganizovala přednášku o šikaně s odborníkem (73,8 %).

Dále se žáci setkali s pojmem šikana - 77 dětí na internetu (59,2 %), 22 dětí se zúčastnilo mimo školní zařízení besedy na toto téma (16,9%). Dvacet žáků slyšelo o šikaně v televizi (15,4 %). Deset respondentů četlo o šikaně v informačních letáčích (7,7 %). Jeden žák byl přítomný na kurzu zabývající se šikanou (0,8 %).

Celkem 70 (53,8 %) dotazovaných bylo svědkem toho, jak jejich spolužákovi bylo ubližováno. Devatenáct (27,1 %) žáků by informovalo učitele/učitelku, 17 dětí by se obrátilo na rodiče (24,3 %). Deset dětí tuto skutečnost řeklo kamarádovi (14,3 %) a šest dětí by se obrátilo na spolužáka (8,6 %). Zarážející je, že 18 (25,7 %) žáků by si tuto informaci nechalo pro sebe a nikoho neinformovali o tom, že někdo šikanuje jejich spolužáka. To mě docela zarazilo, že se dítě nikomu nesvěří snad proto, že se to netýká jeho samotného nebo má snad strach, aby se mu agresoři nepomstili za to, že někoho informovalo. Nebo je to z nedostatku důvěry v dospělé a jejich neochoty situaci řešit. Dítě musí vědět, kam se může obrátit, že jsme tu pro něj a pomůžeme mu vyřešit jakýkoliv problém, že na všechno není samo a nemusí se bát požádat o pomoc.

Osoba, které se svěřili, pak v 47,1% (33) obětem šikany skutečně pomohla. A v 52,9 % (37) obětem nepomohla a ubližování pokračovalo i nadále.

Na základě výsledků získaných z dotazníkového šetření druhého stupně 7. a 8. ročníků jsem dospěla k určitému závěru. Ve zkoumaných třídách byly zaznamenány ojedinělé znaky šikany. Nejčastěji bylo respondentům ubližováno psychicky, fyzické násilí bylo použito méně. Objevuje se zde agresivní chování některých jedinců vůči spolužákům. Pozitivní je, že z celkového počtu 130 respondentů se většina (124) v současnosti nestává obětí ubližování někým jiným (95,4 %). Přesto zůstává šest dětí, kterým je ubližováno (4,6 %), pravděpodobně u nich docházelo i k ubližování v minulosti. Je však alarmující, že osoba, které se oběť svěřila a žádala ji o pomoc, v 52,9 % (37) oběti nepomohla a ubližování pokračovalo nadále.

Šikana ve škole není novinkou, je patrně stejně stará jako škola sama. Dochází k nárůstu počtu případů šikany, nárůstu brutality, rafinovanosti a naopak klesá věk aktérů šikanování. Ve své zárodečné formě je šikana přítomná prakticky na všech školách.

7 ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo jednak upozornit na velmi závažný společenský a psychologický problém zvaný šikana, prorůstající celou společností, školní zařízení nevyjímaje.

V teoretické části jsem se zaměřila na agresi, šikanu jako takovou a vše, co s ní souvisí. U agrese jsem se hlavně soustředila na příčiny vzniku. Ve dvou kapitolách jsem se věnovala hlavně šikaně, vymezení definice šikany a to z pohledů více autorů. Všimla jsem si jejich projevů, druhů, stádií, varovných signálů a jaké může zanechat následky šikanování na oběti. V neposlední řadě jsem se snažila popsat zásady spouštěcího mechanismu šikanování, možné metody prevence, odhalení šikany a eventuální pomoc obětem.

Šikana je téma, které se v poslední době skloňuje ve všech pádech. Patří totiž mezi nejzávažnější negativní jevy v současné škole, ačkoli se neprojevuje pouze ve školách a nezahrnuje jen věkovou kategorii školáků. Opakované výzkumy ukazují, že se její obětí stává až 40 % dětí školního věku; 44 % dětí přiznalo, že se někdy staly jejími svědky (Vágnerová, 2009).

V praktické části bylo hlavním cílem dotazníkového šetření zmapovat informace, které zjistí výskyt projevů šikany na vybrané základní škole, respektive na druhém stupni a přístup k prevenci šikany. Dále zjistit rozsah osobních zkušeností žáků, jak jsou žáci o šikaně informováni a jestli by uměli upozornit na šikanu probíhající v jejich okolí.

Třída je označována jako ideální školské prostředí, kde dochází k nejčastějšímu výskytu šikany. Šikana je zrádná, jejím terčem se může stát i dítě tělesně i duševně vyspělé, s velmi dobrým rodinným zázemím, třeba jen proto, že neumí nebo není ochotno „výt s vlky“. Absolutně chráněný není nikdo (Říčan, Janošová, 2010, 9).

Poznatky o tom, jak šikaně předcházet, jak ji rozpoznat a úspěšně řešit, je nutné dostat do podvědomí pedagogů a ředitelů škol. Je také nutné dále vzdělávat učitele a informovat rodiče, jak mohou pomoci svému dítěti. Nepříznivé je, že přes všechny moderní přístupy a doporučení, se výskyt agrese a šikany v posledních letech zvyšuje.

Výzkum z roku 2001 provedený na 66 základních školách, při němž bylo osloveno přes 6000 žáků, přinesl šokující výsledky – na druhém stupni základní školy je šikanováno 41 % žáků (Bendl, 2003, s. 16).

Šikanování většinou neprobíhá cestou ze školy či do školy tzv. na ulici, nýbrž v prostorách školy (ve třídě, v šatnách, na záchodcích a všude jinde, kde jsou děti bez dozoru). Proto je

nutné, aby děti byly neustále pod dozorem dospělých. Čím více pedagogů nebo jiných dospělých je na chodbách během přestávek, tím méně příležitostí mají agresori k šikaně. Problémem statistického zachycení šikany je její skrytost, neochota některých učitelů a ředitelů přiznat výskyt šikany, ale i rozdílné chápání toho, jaké chování už je možné za šikanu považovat.

Šikanu nestačí odsuzovat, nestačí ji ani potírat. Především je třeba jí rozumět. Neexistuje totiž nějaký jednotný, vždy použitelný, vyčerpávající recept, co s ní, jak na ni. Každá škola, každá třída, každý případ šikany je trochu jiný a vyžaduje trochu jiný přístup a postup. Každá oběť i každý agresor jsou jedinečnou osobností, a navíc i každý učitel je jiný a musí „manévrovat“ podle toho, jak děti reagují na jeho osobní projev. Učitelé by měli znát klima ve své třídě a vědět, co se v ní aktuálně děje. Mají velkou možnost šikanu ve svých třídách včas diagnostikovat a zamezit vhodným opatřením jejímu bujení. Učitelé musí šikanování mezi žáky neprodleně řešit a každé oběti poskytnout okamžitou pomoc. Neměli by podceňovat vážnost situace.

V závěru lze říci, že respondenti, u kterých probíhalo dotazníkové šetření, mají o šikaně určité informace a považují ji za velmi negativní jev pro svůj život. Proto je důležité umět včas a správně reagovat na tento vývoj a snažit se o předcházení jeho negativních následků. Šikanování se stává problémem, který postihuje stále více osob, nejčastěji dětí a dospívajících. Rozvoj šikany sám nejlépe dosvědčuje, jak je velmi obtížné na šikanování reagovat a hledat řešení. Na toto téma se píše stále více prací a každá tato práce je přínosem alespoň ve své snaze nějak do problematiky zasáhnout a pokusit se o její řešení. Jak ukázal i realizovaný průzkum, šikana se v různých formách, projevuje v každé ze zkoumaných tříd. Samozřejmě největší část úkolu při odstraňování šikany ze škol vidím v prevenci a také v dostatečné informovanosti žáků, učitelů. Současně je nutná spolupráce škol s rodiči. Jen tak můžeme se šikanou bojovat.

Šikanu můžeme charakterizovat jako závislost „*skryt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého*“.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole.* Praha: ISV, 2003, ISBN 80-86642-08-9.

ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti.* Fakta, Žďár nad Sázavou, 1998, ISBN 80-902614-1-8.

FIELDOVÁ, E. *Jak se bránit šikaně.* Praha: Euromedia Group, k. s., 2009, ISBN 978-80-249-1176-2.

FROMM, E. *Anatomie lidské destruktivity: můžeme ovlivnit její podstatu a následky?*, Aurora, Praha, 2007, ISBN 80-7106-232-4.

GAVORA, P., *Úvod do pedagogického výzkumu.* Brno: Paido, 2000, ISBN 80-85931-79-6.

HARTL, P., HARTLOVÁ, H.: *Psychologický slovník.* Praha: Portál, 2000, ISBN 978-80-7367-596-1.

HRABAL, V., *Pedagogicko-psychologická diagnostika žáka.* Praha: Pedagogické, 1989, ISBN 80-0422149-1.

KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování.* Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178- 513-X.

KOLÁŘ, M. *Skrytí svět šikanování ve školách.* Praha: Portál, 1997, ISBN 80-7178-123-1.

MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže.* Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-2310-5.

PÖTHE, P. *Dítě v ohrožení.* Praha: G plus G, 1999, ISBN 80-86103-21-8.

ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí.* Praha: Portál, 1995, ISBN 80-7178-049-9.

ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu.* Praha: Grada, 2010, ISBN 978-80-247-2991-6.

VÁGNEROVÁ, K. A KOL. *Minimalizace šikany.* Praha: Portál, 2009, ISBN 978-80-7367-611-7.

VALENTOVÁ, M. *Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních, Č. j. 22294/2013-1, (cit. 15. 1. 2015),*
Dostupná na: www.stru.hranet.cz/foto1415/_ruzne/mppsik14.pdf

9 PŘÍLOHY

9.1 Seznam příloh

Příloha 1 Krizový plán řešení šikany ve škole

Příloha 2 Dotazník

Příloha 1 Krizový plán řešení šikany ve škole

Základní škola Prachatice

Krizový plán řešení šikany ve škole

Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu. Ta zahrnuje útoky pomocí e-mailů, sms zpráv, vyvěšování urážlivých materiálů na internetové stránky apod. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezdědku v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti.

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy č. j. 24 246/2008-6 k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení:

Prevence

viz. také MPP

Povinnosti pedagogů

- Působí preventivně
- Vzdělávají se v dané oblasti
- Pozorují chování žáků a atmosféru ve třídě
- Získávají informace o šikaně
- Konzultují svá pozorování s kolegy
- Oznamují své podezření vedení školy a výchovnému poradci a domluví se na jednotném postupu
- Mezi čtyřma očima zjišťují informace od nezaújatých svědků – spolužáků
- Spojují se s rodiči oběti a požádají je o spolupráci
- Ředitel: je plně zodpovědný
- Třídní učitel: spolupracuje s ostatními, působí preventivně, řeší problémy

Povinnosti výchovného poradce a školního metodika prevence

- Informuje pedagogy, vedení
- Seznamuje s řešením případů
- Pomáhá kolegům, organizuje postup řešení
- Stará se o nástěnku, schránku důvěry
- Působí preventivně

Povinnosti všech zaměstnanců školy

- Vzdělávají se v dané oblasti
- Pozorují chování žáků
- Konzultují svá pozorování

Povinnosti rodičů

- Spolupracují se školou
- Vzdělávají se v dané oblasti např. prostřednictvím výchovných bloků na třídních schůzkách

Povinnosti žáků

- Podílejí se na vytváření zdravého klimatu ve škole
- V rámci možností spolupracují
- Prostřednictvím žakovské rady působí na ostatní spolužáky

Krizový plán

Řešení šikany – všeobecný postup

Počáteční stadia šikany

- Rozhovor s oběťmi
- Nalezení vhodných svědků
- Individuální, popřípadě konfrontační rozhovory se svědky (ne konfrontace oběti s agresorem)
- Zajištění ochrany oběti
- Rozhovor s agresory
- Pohovor s výchovným poradcem, s vedením školy
- Informování rodičů
- Následná práce s kolektivem, ve kterém se vyskytla šikana

Pokročilá stadia šikany

- Bezprostřední záchrana oběti
- Vlastní vyšetřování
- Spolupráce pedagogů, výchovného poradce, metodika prevence, vedení školy
- Informování rodičů
- Zabránění domluvě agresorů pro křivou výpověď
- Ohlášení policii a ostatním institucím
- Zabezpečení péče o oběť – odborníci (PPP, SPC, psychiatři..)
- Následná práce s kolektivem, ve kterém se vyskytla šikany

Každému řešení šikany předchází identifikace problému – průzkum problému zda se jedná o šikanu např. pomocí dotazníků a preventivních programů.

Každý výskyt šikany musí být řešen zcela individuálně s přihlédnutím k aktuální situaci. Po výskytu šikany je následně nutné pracovat s celým třídním kolektivem, ve kterém se šikana vyskytla – např. besedy, další preventivní programy..

Krizový plán řešení šikany

Projevy šikany	Postup řešení	Řešitel	Výchovné opatření	Další možnosti
Prvotní projevy a znaky šikany (např. žák je osamocený, vyhledává o přestávkách pedagogy, působí smutně, stísněně, nejistě, je uzavřený..)	Odhad závažnosti problému Zjištění informací Rozhovor se zúčastněnými	Třídní pedagog ve spolupráci s ostatními pedagogy	Zápis do ŽK Pohovor s rodiči	Potrestání podle závažnosti – napomenutí , důtka Uskutečnění preventivního programu ve třídě (besedy..)
Zhoršení prospěchu, poškozené věci, zašpiněný oděv, výmluvy	Prodiskutovat problém se žákem nebo zajistit, aby ho projednal s výchovným poradcem, nebo jiným členem poradního týmu školy Nalezení vhodných svědků Zajištění ochrany obětem	Třídní pedagog ve spolupráci s ostatními pedagogy, výchovný poradce, školní metodik prevence	Zápis do ŽK – podle školního řádu – napomenutí, důtka Pohovor s rodiči	Podle závažnosti – svolání výchovné komise Využití „náhradních trestů“ – např. žák udělá něco prospěšného pro školu
Vyhledávání důvodů absence ve škole, odřeniny, škrábance, řezné rány, které žák odmítá nebo nedovede vysvětlit	Provést záznam o případu podle platných směrnic školy Informovat rodiče nebo právního zástupce žáka Prodiskutovat případ se žákem nebo zajistit intervenci psychologa nebo výchovného poradce, spolupráce celého pedagogického sboru	Třídní pedagog ve spolupráci s ostatními pedagogy, výchovný poradce, školní metodik prevence	Zápis do ŽK – podle školního řádu – napomenutí, důtka Pohovor s rodiči, podle závažnosti – snížená známka z chování	Rozhodnout, zda je nutné postoupit případ dále (orgány sociálně právní ochrany, policie)
Nátlak na žáka,	Provést záznam o	Třídní	Snížená známka	Spolupráce

aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil. Příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem	případu podle platných směrnic školy Informovat rodiče nebo právního zástupce žáka Prodiskutovat případ se žákem, agresorem, zabránění domluvě agresorů na krivém svědectví, pomoc a podpora oběti, nahlášení policii, nutná práce s celým třídním kolektivem	pedagog ve spolupráci s ostatními pedagogy, výchovný poradce, školní metodik prevence	z chování, převedení do jiné třídy V mimořádných případech – doporučení rodičům o umístění do pobytového SVP nebo do diagnostického ústavu	s dalšími institucemi – pedagogicko-psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče, orgánem sociálně právní ochrany dítěte, policií
Kyberšikana Používání mobilu ve škole k šikanování – nahrávání žáků, učitelů..., focení Ostatní zneužívání techniky - počítače	Odhad závažnosti problému Zjištění informací Rozhovor se zúčastněnými Zabavení mobilního telefonu – v souladu se školním řádem Odhad závažnosti problému Zjištění informací Rozhovor se zúčastněnými	Všichni pedagogové	Pohovor s rodiči, s vedením školy Podle závažnosti – předání šetření policii	Potrestání podle závažnosti – napomenutí, důtka

Seznámení s krizovým plánem řešení šikany:

Pedagogové: na pedagogické radě (viz. organizace školního roku)
 Zaměstnanci školy: na pracovní poradě (viz. organizace školního roku)
 Žáci školy: prostřednictvím třídního učitele
 Rodiče: na třídních schůzkách

Zdroj: ZŠ Prachatice

Příloha 2 Dotazník

Úvodem k dotazníku

Milí žáci,

Jsem studentkou posledního ročníku vysoké školy. Tento dotazník slouží jako informace k mé závěrečné práci. Je to výzkum vytvořený proto, abych zjistila vaše názory i zkušenosti se šikanou. Zajímá mne také vaše informovanost v této oblasti a to, zda byste dokázali upozornit na probíhající šikanu ve vašem okolí.

Dotazník je **anonymní** a jeho výsledky budou použity pouze ke zmíněným účelům. Prosím vás tedy o pravdivé označení odpovědí na níže uvedené otázky. Označte vždy tu možnost, která se nejvíce blíží pravdě.

Velice Vám děkuji za spolupráci a pomoc.

Miroslava Holatová

Třída:

Instrukce: Zakroužkuj nebo podtrhni odpověď, která je pravdivá.

Nepodepisuj se!

1. Jaké si myslíš, že jsou ve vaší třídě vztahy mezi spolužáky?

Oznámkuj známkou od jedničky do pětky.

1	2	3	4	5
velmi dobré	spíš dobré	ani dobré ani špatné	spíš špatné	velmi špatné

2. Je ve třídě, škole někdo, koho se bojíš?

- Ano
- Ne

3. Zorganizovala pro vás škola přednášku, diskusi nebo setkání s odborníkem na téma šikana?

- Ano
- Ne

4. Setkal ses s pojmem šikana i někde jinde?

- Na internetu
- V televizi
- Informační letáky pro mládež
- Besedy
- Kurz

5. Jak rozumíš pojmu psychická šikana? Vyber z následujících možností - (můžeš i více možností). Jedná se o:
- Nadávky
 - Pomluvy
 - Bití
 - Vydírání
 - Poškozování věcí
 - Zesměšňování
 - Odsedávání si od spolužáků
 - Vyhrožování
 - Krádeže
6. Jak rozumíš pojmu fyzická šikana? Vyber z následujících možností – (můžeš i více možností). Jedná se o:
- Bití
 - Vydírání
 - Ponižování
 - Rány pěstí
 - Poškozování věcí
 - Manipulace
 - Krádeže
 - Zesměšňování
 - Pomluvy
7. Vyber tvrzení, která odpovídají tomu, co je podle tebe „šikana“. (můžeš označit i více odpovědí).
- Jednorázová rvačka
 - Konflikt
 - Záměrem je oběť ohrozit, ponížit, zastrašit
 - Opakovaná, dlouhodobá
 - Nevhodný vtip
 - Obětí je jedinec
 - Jedinec či skupina, jimž přináší prospěch nebo uspokojení týrat druhé
8. Byl(a) jsi svědkem ubližování tvému spolužákovi jinými žáky školy? **Pokud odpovíš Ne, pokračuj otázkou číslo 11.**
- Ano
 - Ne
9. Upozornil(a) jsi na tuto skutečnost.
- Rodiče
 - Učitele/učitelku
 - Spolužáka
 - Kamaráda
 - Nechal jsem si to jen pro sebe

10. Pomohlo to?
- Ano
 - Ne
11. Máš zkušenost, že někdo ze třídy nebo školy ubližoval tobě? **Pokud odpovíš Ne, pokračuj otázkou číslo 15.**
- V minulosti: Ano - Ne
 - V současnosti: Ano - Ne
12. Jak ti bylo nebo je ubližováno? (Stačí, když zaškrtněš, co se ti stalo, ale můžeš to popsat i vlastními slovy.)
- Ignorování – posměch – pomluvy – ponižování – nadávky – bití – fackování – kopání – rány pěstí**
 - Psychická i fyzická (obojí)**
13. Jak často ti bylo (je) ubližováno?
- Téměř každý den
 - Téměř každý týden
 - Asi jednou do měsíce
14. Kde se to děje?
- Ve třídě - na chodbě – v šatně – na WC – v jídelně – družině – cestou do školy nebo ze školy – v tělocvičně – na hřišti**
 - Mimo školní zařízení**
15. Když někdo začne tobě opakovaně ubližovat, vyhrožovat, zesměšňovat tě, urážet apod. na koho se obrátíš, aby ti pomohl? (můžeš označit více odpovědí)
- Na rodiče
 - Na učitele /učitelku
 - Na svého sourozence
 - Na spolužáka
 - Sám na sebe
 - Policie ČR
16. Víš, kdo je na škole školním metodikem prevence.
- Ano
 - Ne

Zdroj: vlastní